

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Петро МАКАРЕНКО

«05» грудня 2023 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Економічна ефективність операційної діяльності підприємства
та перспективи її підвищення»**

виконав здобувач вищої освіти заочної форми навчання
Погребняк Андрій Андрійович

Керівник кваліфікаційної роботи,
к.е.н., доцент

Ольга ДИВНИЧ

Полтава – 2023 року

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підвищення ефективності операційної діяльності залишається головним аспектом конкурентоспроможності бізнесу. Проблема набуває особливої актуальності в кризових економічних ситуаціях, оскільки вимагає різкого скорочення витрат і забезпечення максимальної віддачі продуктивної системи при мінімальних капіталовкладеннях. Удосконалення економічного обґрунтування як стратегічних, тактичних аспектів управлінських рішень, а також механізмів їх реалізації є необхідними умовами їх вирішення.

Основною проблемою цього напряму дослідження є пошук методичного підходу оцінки ефективності операційної діяльності підприємства з урахуванням особливостей сільського господарства. Це обумовлює певні труднощі з вибором оптимальних стратегій для підвищення ефективності та продуктивності функціонування операційної системи підприємства.

Останніми роками приділяється значна увага різним аспектам проблеми ефективності операційної діяльності, що знайшло відображення і в багатьох наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Поглиблену увагу дослідженням питанням дослідження ефективності операційної діяльності приділяли відомі науковці, серед яких І. О. Бланк, І. Ю. Власова, О. Д. Дивнич, Л. І. Кравченко, А. А. Мазаракі, С. Ф. Покропивний, Г. В. Савицька та інші.

Надзвичайної актуальності набуває пошук таких інноваційних рішень, які б забезпечили підвищення ефективності функціонування аграрної сфери в умовах обмеженості та збіднення природних ресурсів. Нині постійне впровадження новітніх розробок є запорукою сталого розвитку сільського господарства.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних тем кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного

університету: «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097). Та теми кафедри: «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі (№ ДР 0122U201799), дата реєстрації 24.12.2022 р.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є оцінка рівня економічної ефективності операційної діяльності підприємств та обґрунтування стратегічних напрямів її підвищення. Для її досягнення в роботі були визначені та реалізовані такі наукові завдання:

- визначити сутність та узагальнити особливості операційної діяльності сільськогосподарського підприємства;
- обґрунтувати методичні підходи до оцінки економічної ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства;
- провести оцінку рівня ефективності операційної діяльності підприємства;
- визначити чинники, що впливають на ефективність діяльності підприємства;
- розробити організаційно-економічні напрями підвищення ефективності операційної діяльності підприємства та обґрунтувати економічний ефект від їх впровадження.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної ефективності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні положення і закономірності, пов'язані з оцінкою та забезпеченням ефективності операційної діяльності підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою досліджень виступав діалектичний метод, що забезпечує вивчення явищ, фактів в їх тісному взаємозв'язку і постійному розвитку. При вирішенні поставлених завдань на

різних етапах роботи застосовувались також специфічні методи та прийоми дослідження: абстрактно-логічний – при теоретичних узагальненнях, формулюванні висновків, рекомендацій; економіко-статистичний – при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявлення тенденцій їх розвитку; монографічний – при всебічному і глибокому вивченні рівня ефективності діяльності підприємства; балансовий, графічний, економіко-математичні методи, оптимізаційні прийоми та інші.

Інформаційна база. Джерелами інформації виступали: законодавчі та інструктивні матеріали з питань розвитку агропромислового виробництва, інформаційно-аналітичні збірники Держкомстату України, бухгалтерська документація товариства Карлівського району, дані первинного обліку, власні спостереження, а також довідково-інформаційні та спеціальні літературні джерела з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних засад підвищення ефективності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Наукову новизну складають наступні положення:

набули подальшого розвитку:

- особливості, етапи та аспекти операційної діяльності сільськогосподарського підприємства;
- систематизація методів оцінки ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства;
- організаційно-економічні напрями підвищення ефективності операційної діяльності підприємства за рахунок використання інноваційних технологій виробництва, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані у кваліфікаційній роботі пропозиції щодо впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво, підвищення ефективності використання ресурсів підприємства, а також організаційні заходи

удосконалення виробництва забезпечують підвищення ефективності операційної діяльності досліджуваного підприємства.

Апробація результатів досліджень. Основні результати досліджень та їх практичне застосування обговорювалися на VIII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, ПДАУ, 23 листопада 2023 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано наукові тези: «Особливості операційної діяльності сільськогосподарських підприємств».

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 82 сторінках друкованого тексту. Робота містить 27 таблиць, 7 рисунків, 5 додатки. Список використаних джерел налічує 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сутність та особливості операційної діяльності сіськогосподарського підприємства

Операційна діяльність сіськогосподарського підприємства – це основна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією продукції, робіт та послуг, яка забезпечує основну частку доходів підприємства. Організація виробництва на сіськогосподарському підприємстві передбачає планування, організацію та контроль за виробництвом продукції. Для досягнення цілей підприємства та збільшення прибутку використовуються різні функції управління, такі як інтеграційно-моніторингова, адаптаційна, інноваційно-інформаційна тощо.

Сіськогосподарське виробництво є видом господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом продукції, яка призначена для споживання в сирому та переробленому вигляді. Для досягнення максимальної продуктивності та підвищення ефективності використовуються різні методи дослідження, такі як аналітичний, статистичний, розрахунково-конструктивний, монографічний, експериментальний, економіко-математичні тощо.

Характерними особливостями операційної діяльності підприємства є наступні:

1. Вона є головним компонентом усієї господарської діяльності підприємства, основною метою його функціонування. Переважна частка активів та основна чисельність персоналу підприємства обслуговують саме операційну діяльність. Відповідно, фінансовий результат від операційної діяльності, за нормальних умов функціонування підприємства, займає найбільшу питому вагу в загальному обсязі валового та чистого прибутку.

2. Операційна діяльність має пріоритетний характер по відношенню до інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності. Тому розвиток будь-яких інших видів діяльності не повинен вступати в протиріччя з розвитком операційної діяльності, а лише підтримувати та забезпечувати її. Відповідно і грошові потоки за інвестиційною, фінансовою та іншими видами діяльності не повинні формуватися за рахунок грошових потоків за операційною діяльністю або суттєво зменшувати його розмір.

3. Інтенсивність зміни розміру операційної діяльності є основним параметром оцінки окремих стадій життєвого циклу підприємства.

4. Господарські операції, що входять до складу операційної діяльності підприємства, мають найбільш регулярний характер. Порівняно з операціями інших видів діяльності частота операцій за нею найвища. Це визначає регулярність формування операційних грошових потоків у нормальних умовах господарювання підприємства.

5 Операційна діяльність підприємства орієнтована здебільшого на товарний ринок, тоді як фінансова та інвестиційна його діяльність здійснюються переважно на фінансовому ринку. При цьому, операційна діяльність пов'язана з різними видами і сегментами товарного ринку, що визначаються специфікою сировини і матеріалів, що використовуються в процесі функціонування, складом обладнання, характером готової продукції. Відповідно й умови формування операційних грошових потоків значною мірою пов'язані зі станом кон'юнктури відповідних видів і сегментів товарного ринку.

6. Здійснення операційної діяльності пов'язане з капіталом, уже інвестованим у неї, тоді як майбутнє інвестування капіталу є предметом інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Інвестований в операційну діяльність капітал набуває форми операційних активів підприємства. Від складу цих активів, їхньої збалансованості, швидкості обігу та інших характеристик значною мірою залежить здатність підприємства генерувати прибуток.

7. У процесі операційної діяльності споживається значний обсяг живої праці, на відміну від інвестиційної та фінансової діяльності, де витрати цієї праці несуттєві. Відповідно і здатність підприємства генерувати операційні доходи та прибуток значною мірою залежить від достатності трудових ресурсів, що використовуються, професійного та кваліфікаційного складу персоналу.

8. Операційній діяльності притаманні, поряд із загальними, і специфічні види ризиків, які об'єднуються поняттям операційний ризик. Тому рівень операційного прибутку, одержуваний підприємством при різних альтернативних варіантах господарювання, повинен, насамперед, співвідноситися з рівнем операційного ризику.

Операційна діяльність сільськогосподарського підприємства включає такі етапи, як:

1) планування: визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства, збільшення виробництва та збуту продукції;

2) організація виробництва: координація роботи та ресурсів для досягнення виробничих завдань, включаючи виділення робочих місць, управління ресурсами та контроль за технічними процесами;

3) виробництво продукції: фізичний процес виробництва сільськогосподарської продукції, включаючи підготовку ґрунту, посів, догляд за посівами, збирання та очищення продукції;

4) реалізація продукції: продаж виробленої продукції на ринку, включаючи оцінку розміру і структури посівних площ, аналіз урожайності сільськогосподарських культур та факторів, визначаючих їх рівень, а також виявлення та узагальнення резервів збільшення виробництва продукції;

5) фінансовий контроль: спостерігати за фінансовим станом підприємства, включаючи визначення витрат, прибутку та інших економічних показників.

На відміну від інших галузей національної економіки, сільське господарство відрізняється поєднанням економічних і природно-біологічних

складових у процесі виробництва і реалізації, характеризується стандартизованою продукцією, а також різними термінами реалізації.

Нами обґрунтовані особливості операційної діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Особливості операційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: побудовано автором за [7]

Операційна діяльність сільськогосподарського підприємства включає в себе ряд ключових процесів, пов'язаних із сільськогосподарською виробничою діяльністю. Основні аспекти операційної діяльності такого підприємства включають:

1) вирощування та обробіток сільськогосподарських культур: операційна діяльність включає в себе вирощування сільськогосподарських

культур, таких як зернові, технічні, овочі тощо. Цей процес охоплює підбір сортів та гібридів, підготовку до посіву, посів, внесення добрив, захист рослин від шкідників і хвороб, а також збір врожаю. Галузь рослинництва демонструє високу залежність від погодно-кліматичних умов, використання біологічних організмів (рослин) передбачає врахування різної тривалості операційного циклу для різного роду культур, особливі вимоги до обробітку та догляду за посівами, застосування частини готової продукції в наступному операційному циклі, сезонний характер галузі рослинництва з прив'язкою до природного циклу, використання землі як предмету та засобу праці одночасно.

2) тваринництво: якщо підприємство займається тваринництвом, до операційної діяльності входить утримання та догляд за тваринами, годівлю, ветеринарний догляд, розведення та отримання продукції (м'ясо, молоко, яйця тощо). Тварини як живі організми потребують постійного догляду та годівлі, дані операційні процеси є досить трудомісткими та енерговитратними, по деяких видах продукції наявний істотний часовий лаг між періодом виробництва і отриманням готової продукції.

3) механізація та технічне обладнання: відповідна механізація відіграє важливу роль у сучасному сільському господарстві. Операційна діяльність включає в себе управління та обслуговування сільськогосподарської техніки, а також впровадження новітніх технологій.

4) зберігання та переробка: після збору врожаю або отримання тваринницької продукції операційна діяльність включає в себе відповідні процеси зберігання та, за необхідності, переробки. Це може включати в себе сортування, пакування, заморожування, консервацію та інші процеси.

5) управління ресурсами: операційна діяльність також включає в себе управління ресурсами, такими як земельні ресурси, трудові ресурси, енергетичні ресурс, оборотні активи, основні засоби. Ефективне використання цих ресурсів є ключовим для сталого сільськогосподарського виробництва.

б) відносини з постачальниками та споживачами: сільськогосподарські підприємства також взаємодіють з постачальниками сільськогосподарської техніки, кормами, добривами та іншими необхідними ресурсами. Крім того, їх операційна діяльність включає в себе реалізацію сільськогосподарської продукції на ринку.

7) управління фінансами: операційна діяльність пов'язана з управлінням фінансовими аспектами, такими як бюджетування, облік витрат, фінансове планування та звітність.

В цілому операційна діяльність сільськогосподарського підприємства є комплексним набором процесів, спрямованих на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції з максимальною ефективністю та стійкістю.

Для досягнення максимальної продуктивності та підвищення ефективності в операційній діяльності сільськогосподарського підприємства використовуються різні методи дослідження, такі як аналітичний, статистичний, розрахунково-конструктивний, монографічний, експериментальний, економіко-математичні та інші методи

Операційний прибуток сільськогосподарського підприємства – це фінансовий показник, який відображає прибуток, отриманий в результаті основної діяльності підприємства, пов'язаної з сільським господарством. Цей прибуток враховує доходи та витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Валовий дохід – це загальний дохід від продажу сільськогосподарської продукції до відрахування будь-яких витрат.

Витрати на виробництво – це включає в себе витрати на сировину, працю, енергію та інші витрати, пов'язані з самим виробництвом сільськогосподарської продукції.

Операційні витрати – це витрати, пов'язані з управлінням та забезпеченням основної діяльності підприємства, вони включають собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати.

Розглянемо схему формування фінансового результату від операційної діяльності (рис. 1.2).

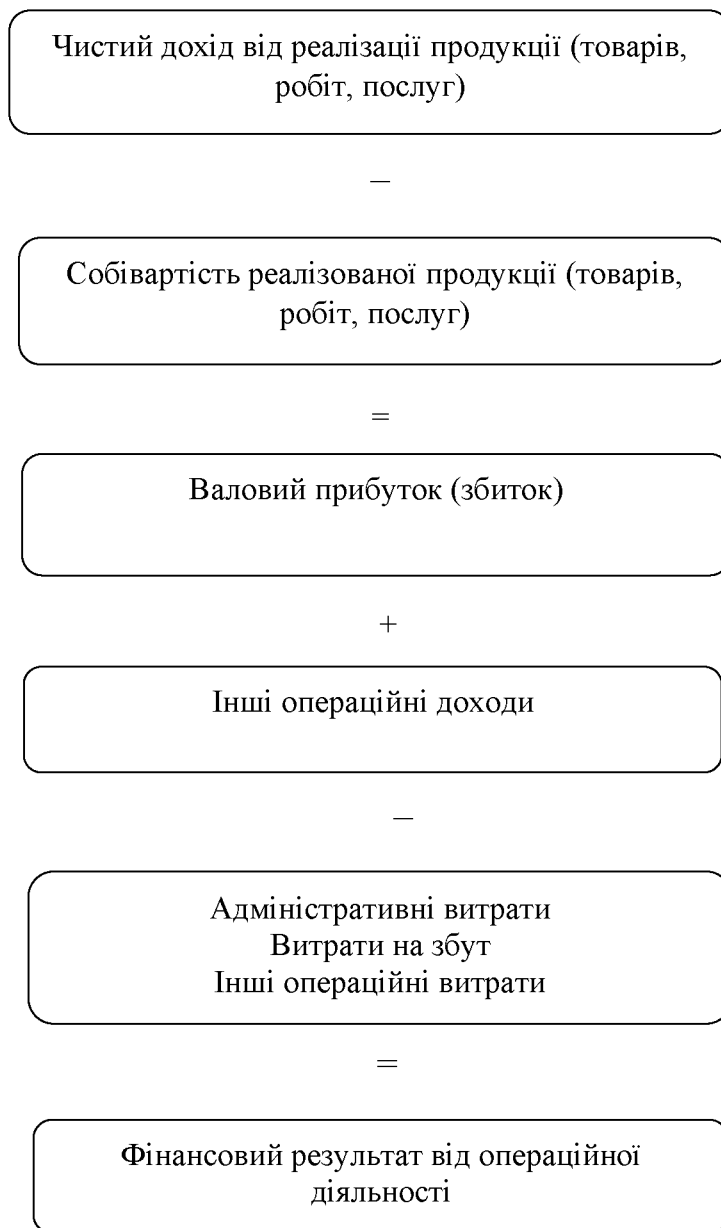

Рис. 1.2. Механізм формування фінансового результату від операційної діяльності

Джерело: побудовано автором

Операційний прибуток вказує на ефективність управління та виробництва сільськогосподарським підприємством. Зростання операційного прибутку може свідчити про покращення продуктивності та управління, тоді як зменшення може вказувати на проблеми в цих областях.

1.2. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства

Розгляду питання підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва обґрунтовано має передувати визначення сутності поняття «ефективність виробництва». Ефективність, як науковий термін, має латинське походження й означає результативність. З ефективністю тісно пов'язаний ще один термін – ефект, тобто результат цілеспрямованих дій [с. 376].

Проте яким би важливим не був ефект виробництва, він не показує, ціною яких ресурсів отриманий. Один і той же ефект може бути отриманий з різним рівнем використання ресурсів і, навпаки, однакові ресурси можуть дати різний ефект. Наприклад, ефект від використання добрив – підвищення врожайності, але тільки за одним ефектом не можна судити про вигідність використання добрив. Отже, для визначення ефективності виробництва необхідно порівнювати досягнутий ефект з витратами, що забезпечили його отримання.

Виходячи з висновків українських економістів кінця ХХ ст., ефективність – досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої й уречевленої праці. Це конкретна форма вияву закону економії часу. Їх зв'язок здійснюється через підвищення продуктивності праці, яке означає зростання ефективності сукупної праці, ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил [9, с. 508].

Виявлено різнонаправлені тлумачення категорії ефективності. Більшість авторів розглядає її як якісну і кількісну результативність різнобічної людської діяльності, яка з розвитком економічної теорії ефективності постійно ускладнюється.

Спираючись на результати досліджень попередників, багато авторів почали розробляти теоретичні аспекти ефективності суспільного виробництва в усіх сферах людської діяльності. Поняття «ефективність» із

більш простого у минулому перетворюється на складну, багатофакторну економічну категорію, яка увібрала в себе не тільки кількісні, а й якісні характеристики кожної їх фази відтворювального процесу виробництва [11].

Узагальнюючи їхні теоретичні напрацювання, робимо висновок, що ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. На думку багатьох економістів, вона є формою відображення мети виробництва, означає результативність, міру принесення користі. Поширене визначення критерію ефективності – максимізація продукції і доходу при мінімізації витрат. Конкретизуючи його, можна стверджувати, що всі удосконалення в організації виробництва у кінцевому підсумку мають одну мету – збільшення власного доходу і поліпшення умов життя працівників [12].

На думку Г. І. Дідур, цей критерій недостатньо відповідає природі ринкових відносин. У сучасних умовах вироблена продукція має бути продана, тому обов'язково слід враховувати ринковий попит [13, с. 92].

На наше переконання, категорія «ефективність виробництва» відображає характер суспільних відносин, мету і спосіб виробництва. Чим більше виробляється необхідної суспільству продукції, чим вища її якість і нижчі витрати, тим ефективніше виробництво. У зв'язку з цим чеський вчений Й. Крілек визначає поняття ефективність як соціально-економічну категорію, пов'язану з розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин, властивих певному способу виробництва [14, с. 26]. З

ним

погоджуються й інші науковці, підкреслюючи, що в окремі історичні епохи при різному рівні розвитку продуктивних сил і характері виробничих відносин ефективність буде різною. Тобто розуміння категорії ефективності автори пов'язують з існуючим суспільним устроєм.

На думку С. Покропівного, «...змістовне тлумачення ефективності (продуктивності) як економічної категорії визначається об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством. Саме тому підвищення ефективності

виробництва треба вважати конкретною формою цього закону...» [15, с. 449].

Американські вчені Е. Долан і Д. Ліндсей визначають ефективність у виробництві як ситуацію, за якої при даних виробничих ресурсах та існуючому рівні знань неможливо виробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виробити деяку кількість іншого товару. З ними погоджуються Г. Черевко та В. Лукаш і доповнюють, що ефективність у виробництві визначається таким станом справ, при якому неможливо нічого змінити, щоб більш повно задовольнити бажання однієї людини, не торкаючись задоволення бажань іншої. Так здійснює свій прояв соціальний аспект ефективності.

В теоретичних розробках вітчизняних економістів-аграріїв оцінка ефективності виробництва базується на показниках загально (абсолютно) економічної, технічної та інших видах ефективності, які не можуть в повній мірі відобразити суттєву характеристику категорії «ефективність виробництва», яка в свою чергу базується на досягненні поставленої мети.

На думку Михайлова С.І. ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень [16, с. 24].

Як економічна категорія критерій ефективності відображає основну мету виробництва, суть якої полягає в нерозривній єдності кількісної і якісної оцінки. Ефективність виробництва з кількісного боку характеризується системою економічних показників, між якими повинна бути відповідальність щодо змісту і методики обчислення.

Економічна ефективність як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від

застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

Ефективність виробництва – це узагальнена економічна категорія, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці.

Ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, та безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва в цілому й кожного підприємства окремо [16, с. 178].

І. В. Ковальчук виділяє традиційний та багатофакторний підходи до оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства [17].

Класична модель Дюпона є основою традиційного підходу, який описує рентабельність капіталу та використовує дві групи показників, відомих як загальні та показники першого рівня, які показують загальну ефективність діяльності підприємства. При обґрунтуванні результативні показники порівнюються з витратами всіх ресурсів, які є показниками другого рівня. Зрештою, вони оцінюють ефективність використання ресурсів підприємства.

Багатофакторний підхід описано в науковій економічній літературі, але його практично не використовується. Він вимагає використання агрегованих індексів ефективності. Такі індекси є складними для розуміння, вони все ще не є загальноприйнятими.

На основі ідеї «управління результативністю» оцінка ефективності діяльності передбачає використання так званої збалансованої системи індикаторів (BSC). BSC складається з багатьох фінансових і нефінансових показників і дозволяє оцінити вартість підприємства та ефективність його діяльності. У цій системі показники рентабельності застосовуються як другорядні.

Розглянемо більш детально традиційний підхід до оцінки ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства, що займається виробництвом продукції рослинництва.

Для визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно насамперед одержаний результат (ефект) порівняти з виробничими витратами або ресурсами, що його створили.

Рис. 1.3. Система критеріїв оцінки ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: узагальнено автором

Визначення економічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва здійснюють на основі системи показників, які враховують відповідні особливості галузей. Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва використовують такі показники: виробництво валової продукції рослинництва в розрахунку на 1 га посіву; на одного середньорічного працівника; на 1 люд.-год.; на 1 грн. виробничих витрат; валовий та чистий дохід і прибуток на 1 га посіву, на 1 люд.-год.; на 1 грн. виробничих витрат; рівень рентабельності виробництва.

Економічну ефективність виробництва продукції одного виду (зерна, насіння соняшнику тощо) визначають за допомогою таких показників як урожайність сільськогосподарських культур, затрати праці на 1 ц продукції, собівартість одиниці продукції, прибуток з розрахунку на 1 га посіву, рівень рентабельності.

Для вивчення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому по підприємству доцільно використовувати таку систему показників:

– вартість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника чи на 1 люд.-год., на 1 грн. основних виробничих засобів на 1 грн. виробничих витрат:

$$\frac{ВП}{ПЛ_{сг}, ЧП, П, ОсЗ, ВВ}, \quad (1.1)$$

де ВП – валова продукція підприємства у постійних цінах;

ПЛ_{сг} – площа сільськогосподарських угідь, га;

ЧП – середньооблікова чисельність працівників, осіб;

П – затрати праці на сільськогосподарське виробництво, люд.-год.;

ОсЗ – середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.;

ВВ – виробничі витрати, тис. грн.

– обсяг валового, чистого доходу та прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь чи на 1 люд.-год., на 1 грн. основних виробничих засобів та на 1 грн. витрат виробництва:

$$\frac{ЧД, Пр}{ПЛ_{сг}, ЧП, П, ОсЗ, ВВ}, \quad (1.2)$$

де ЧД – чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.;

Пр – прибуток від реалізації продукції, тис. грн.

– рівень рентабельності та норма прибутку сільськогосподарського виробництва.

Для кількісного виміру рентабельності в цілому по аграрних підприємствах використовують такі три традиційні показники: рівень рентабельності, норму прибутку і приведену до земельної площі масу прибутку.

Рівень рентабельності реалізованої продукції показує суму прибутку, що припадає на одну гривню виручки від реалізації продукції [19, с. 443]:

$$P_p = \frac{\text{Пр}_p}{\text{Вр}} \cdot 100 \%, \quad (1.3)$$

де P_p – рівень рентабельності реалізованої продукції, %;

Пр_p – прибуток від реалізації продукції, грн.;

Вр – виручка від реалізації продукції, грн.

Рівень рентабельності виробництва продукції показує суму прибутку, що припадає на одну гривню, вкладену у виробництво [20, с. 443]:

$$P_{\text{пр}} = \frac{\text{Пр}_i}{\text{ПС}_i} \cdot 100 \%, \quad (1.4)$$

де $P_{\text{пр}}$ – рівень рентабельності виробництва i -го виду продукції, %;

Пр_i – прибуток від реалізації i -го виду продукції, грн.;

ПС_i – повна собівартість i -го виду продукції, грн.

Якщо виробництво продукції збиткове (нерентабельне), замість рівня рентабельності з негативним знаком (збитковість) може бути використаний інший показник – рівень окупності витрат, що є відношенням валової продукції або виручки від реалізації до повної собівартості [12, с. 92]:

$$\text{ОК} = \frac{\text{ВП}(\text{Вр})}{\text{ПС}} \cdot 100 \%, \quad (1.5)$$

де ОК – рівень окупності витрат підприємства, грн.;

ВП – валова продукція підприємства, грн.;

Вр – виручка від реалізації продукції, грн.;

ПС – повна собівартість реалізованої продукції, грн.

Рівень окупності витрат показує грошову виручку з розрахунку на одиницю витрат. Виробництво рентабельне лише у тому випадку, якщо рівень окупності витрат перевищує 100 %.

Формування фінансових результатів можна розглядати як частину загальної системи господарювання, що пов'язана із прийняттям рішень щодо забезпечення необхідного їх розміру на рівні суб'єкта господарювання для досягнення тактичних та оперативних цілей.

На прибуток від реалізації продукції рослинництва впливають три основних фактори: обсяг реалізації, ціна реалізації та собівартість

реалізованої продукції. Ці фактори за напрямом впливу на прибуток можуть бути у різних комбінаціях: одні зменшувати прибуток, інші – збільшувати або ж впливати одновекторно (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Характеристика впливу факторів на зміну прибутку від реалізації продукції

Фактор	Характер впливу	Характеристика
Обсяг реалізації продукції	прямий	Збільшення обсягу реалізації продукції зумовлює збільшення суми прибутку. Зменшення обсягу реалізації продукції зумовлює зменшення суми прибутку.
Ціна реалізації одиниці продукції	прямий	При збільшенні ціни реалізації сума прибутку збільшується. При зменшенні ціни реалізації сума прибутку зменшується.
Собівартість одиниці реалізованої продукції	обернений	Збільшення собівартості реалізованої продукції зумовлює зменшення суми прибутку. Зменшення собівартості реалізованої продукції зумовлює збільшення суми прибутку.

Джерело: узагальнено автором

Методика проведення факторного аналізу наведена нижче.

Умовні позначення:

де Pr_0 , Pr_1 – прибуток від реалізації продукції у базовому та звітному роках, грн.;

OP_0 , OP_1 – обсяг реалізації продукції у базовому та звітному роках, ц;

C_0 , C_1 – середні ціни реалізації продукції у базовому та звітному роках, грн./ц;

$C_{п0}$, $C_{п1}$ – собівартість реалізованої продукції у базовому та звітному роках, грн./ц.

3. Прибуток від реалізації продукції:

$$Pr_0 = \sum_{i=1}^n C_0 \cdot OP_0 - \sum_{i=1}^n C_{п0} \cdot OP_0; \quad (1.6)$$

$$Pr_1 = \sum_{i=1}^n C_1 \cdot OP_1 - \sum_{i=1}^n C_{п1} \cdot OP_1. \quad (1.7)$$

Розрахуємо зміну прибутку:

3) в абсолютному виразі:

$$\Delta \text{Пр} = (\text{Пр}_1 - \text{Пр}_0); \quad (1.8)$$

2) у відносному виразі:

$$\Delta \text{Пр}_{\%} = \frac{\text{Пр}_1}{\text{Пр}_0} \cdot 100 \%. \quad (1.9)$$

2. Загальний приріст прибутку за чинниками:

1) обсяг реалізації продукції:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{ОР}} = \left(\sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_0 \right) - \left(\sum_{i=1}^n \text{C}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{C}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_0 \right); \quad (1.10)$$

2) ціни реалізації:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{Ц}} = \sum_{i=1}^n \text{Ц}_1 \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{Ц}_0 \cdot \text{ОР}_1; \quad (1.11)$$

3) собівартість реалізованої продукції:

$$\Delta \text{Пр}_{\text{ПС}} = \sum_{i=1}^n \text{C}_{\text{п}0} \cdot \text{ОР}_1 - \sum_{i=1}^n \text{C}_{\text{п}1} \cdot \text{ОР}_1. \quad (1.12)$$

Таким чином, формування фінансових результатів визначається широким колом чинників, які відбивають усі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємств. При цьому недоцільно і неможливо поділяти ці фактори на основні та другорядні через те, що вони в сукупності складають цілісну систему. Кожен з них може як забезпечити високий рівень прибутку, так і спричинити істотні збитки.

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і використаних ресурсів, одержують більше продукції і доходу, що має вирішальне значення як для національного господарства, так і для кожного сільськогосподарського підприємства.

По-перше, чим менше праці і ресурсів витрачається на одиницю продукції, тим більше можна одержати продукції за наявності тих самих засобів виробництва, що зумовить зниження собівартості. Отже, підвищення ефективності сприяє збільшенню виробництва продукції і повнішому задоволенню потреб населення.

По-друге, з ефективністю сільськогосподарського виробництва

пов'язаний рівень роздрібних цін на продукти харчування і товари широкого вжитку, вироблені з сільськогосподарської сировини. Зменшення собівартості й підвищення ефективності виробництва створюють економічні умови для подальшого зниження роздрібних цін на ринку.

По-третє, підвищення ефективності виробництва впливає на збільшення доходів і рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств. Чим більше виробляється і продається продукції, тим дешевше вона обходиться виробникам, вони одержують вищі доходи і тим більше засобів можуть виділити для розвитку виробництва, підвищення оплати праці та поліпшення соціальних умов.

Висновки до 1 розділу

Визначено поняття «операційна діяльність підприємства». Розглянуто характерні особливості операційної діяльності підприємства, етапи здійснення операційної діяльності.

Обґрунтовано особливості та аспекти операційної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Розглянуто операційний прибуток як показник ефективності управління та виробництва сільськогосподарського підприємства. Вивчено механізм формування фінансового результату від операційної діяльності підприємства.

Узагальнено теоретичні підходи до визначення понять «ефективність» та «ефективність виробництва». Обґрунтовано методичні критерії та показники оцінки ефективності операційної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Наведено характеристика та методика оцінки впливу факторів на зміну прибутку від реалізації продукції.

РОЗДІЛ 2

ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організація операційної діяльності в підприємстві

Карлівський район розташований у південно-східній частині Полтавської області. В агропромисловому комплексі Карлівського району працює 26 сільськогосподарських підприємств і 60 фермерських господарств. Площа сільськогосподарських угідь становить 63,5 тис. га, ріллі – 61,9 тис. га. Виробництво валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. дорівнює 394,3 млн. грн. або 11 місце серед районів Полтавської області. Структура сільськогосподарського виробництва: рослинництво – 73 %, тваринництво – 27 %. Основними галузями рослинництва є виробництво зернових, зернобобових, технічних культур, у тваринництві – свинарство, скотарство, молочне скотарство.

Товариство з обмеженою відповідальністю розташоване у пригородньому селищі Ланна. Відстань від підприємства до районного центра м. Карлівки – 14 км, до обласного центру м. Полтава – 78 км. Підприємство має вигідне розташування і хороші шляхи зв'язку.

Район розташування підприємства знаходяться в помірно-континентальній зоні Лісостепу України. Кліматичні умови цієї зони за даними спостережень метеостанцій м. Карлівка та агрокліматичного довідника по Полтавській області характеризується недостатньою кількістю опадів, нерівномірністю їх розподілу у різні періоди року, високими температурами в літній період, низькою відносною вологістю повітря, сильними суховіями. Територія підприємства представляє рівнину. Ґрунти представлені сірими чорноземами. Ці землі придатні для вирощування сільськогосподарських культур.

Товариство складається з однієї основної галузі – рослинництва.

На території підприємства за даними 2022 р. працює 258 осіб. Підприємство також має тік, комору, де зберігається сільськогосподарська продукція. Також є свій гараж. Підприємство має переробні підприємства: млин, столову, олійницю, крупорушку, пекарню, на яких переробляється сільськогосподарська продукція для реалізації на ринок, для працівників підприємства та для місцевого населення.

Головним виробничим ресурсом сільськогосподарського виробництва є земля. Вона є одночасно предметом, засобом праці, базисом для розміщення продуктивних сил, основою для відтворення всіх чинників економічного зростання. Тому раціональне землекористування є обов'язковою умовою високого рівня ефективності операційної діяльності.

За 2018 – 2022 рр. площа сільськогосподарських угідь у товаристві збільшилася на 765 га або 19,1 % і становить 4772 га, вся площа угідь представлена ріллею. Тобто рівень розораності становить 100 %. Дослідимо структуру посівної площі підприємства (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура посівної площі у товаристві, 2018 – 2022 рр.

Культури	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %	площа, га	питома вага, %
Зернові культури, всього	2018	50,4	2274	55	2572	58,5	2791	61,9	3701	77,6
у т. ч. пшениця озима	1295	32,3	443	10,7	574	13,1	707	15,7	919	19,3
жито	4	0,1	-	-	65	1,5	47	1	65	1,4
гречка	2	0,0	-	-	-	-	-	-	4	0,1
кукурудза на зерно	704	17,6	1688	40,8	1710	38,9	1819	40,4	2545	53,3
ячмінь озимий	12	0,3	-	-	223	5,1	218	4,8	168	3,5
горох	-	-	143	3,5	-	-	-	-	-	-
Технічні культури, всього	1989	49,6	1859	45	1821	41,5	1716	38,1	1071	22,4
у т. ч. соняшник	1232	30,7	889	21,5	1079	24,6	1175	26,1	1071	22,4
соя	127	3,2	209	5,1	-	-	-	-	-	-
цукрові буряки	630	15,7	761	18,4	742	16,9	541	12	-	-
Посівна площа	4007	100,0	4133	100	4393	100	4507	100	4772	100

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Аналіз даних табл. 2.1 показує, що за 2018 – 2022 рр. посівна площа збільшилася на 765 га або 19,1 % і становить 4772 га. У структурі посівної площі культур відбулися зміни на користь збільшення питомої ваги зернових культур, частка яких збільшилася на 27,2 % і становить 77,6 %, відповідно питома вага технічних культур зменшилася до 22,4 %. В цілому посівна площа зернових культур за аналізований період збільшилася на 1683 га (83,4 %) і дорівнює 3701 га. Таке збільшення зернових культур відбулося в основному за рахунок зростання площі кукурудзи на зерно у 3,6 рази (1841 га) до 2545 га, також спостерігається розширення площі ячменю озимого – на 156 га (у 18,2 рази) та жита – на 61 га (у 16,3 рази).

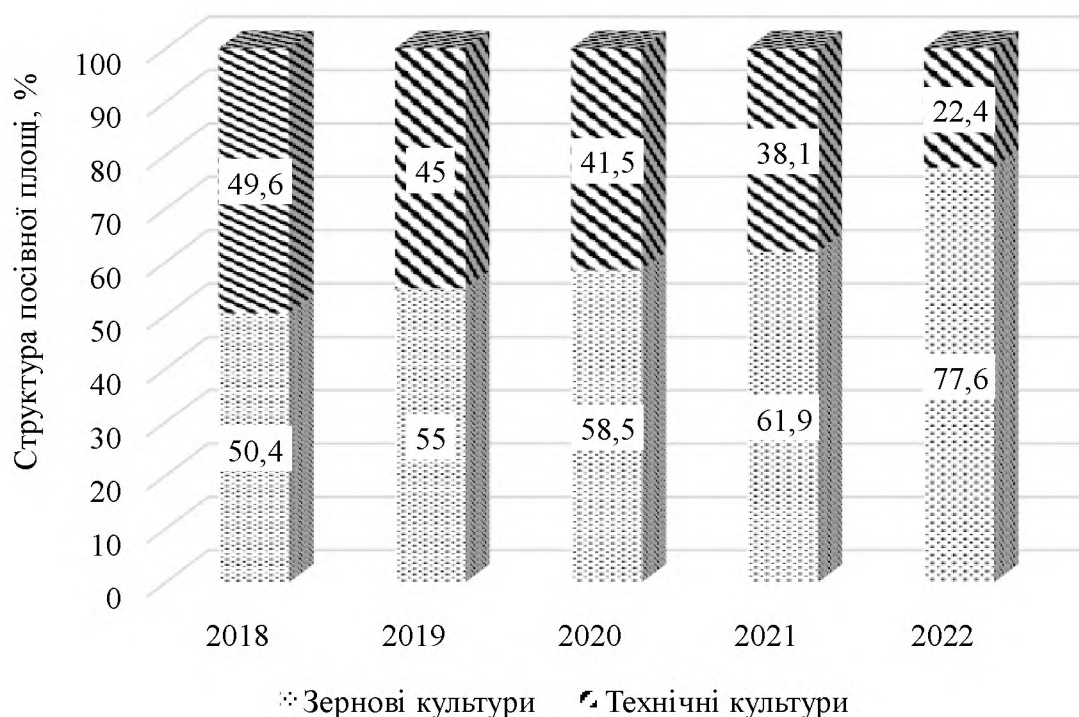

Рис. 2.1. Структура посівної площі у товаристві, 2018 – 2022 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі річних звітів підприємства

У структурі посівної площі зернових культур також відбулися зміни на користь збільшення питомої ваги кукурудзи на зерно з 34,9 % у 2018 р. до 68,8 % у 2022 р., ячменю озимого – на 3,9 % до 4,5 %, жита – на 1,6 % до 1,8 %, тоді як частка посівів озимої пшениці зменшилася на 39,3 % і знаходиться на рівні 24,8 %.

За досліджуваний період посівна площа технічних культур зменшилася на 918 га або 46,2 % і дорівнює 1071 га або 22,4 % посівної площі. У 2018 – 2019 рр. технічні культури представлені соняшником, соєю та цукровими буряками, у 2020 – 2021 рр. – соняшник та цукрові буряки, а у 2022 р. – лише соняшник. Виробництво цукрового буряку було припинено у зв'язку з війною і відсутності достатніх потужностей для його переробки. У базовому році 61,9 % площі технічних культур припадало на соняшник, 31,7 % – цукрові буряки та 6,4 % – соя. Таким чином, посівна площа соняшнику зменшилася за 2018 – 2022 рр. 161 га або 13,1 % і становить 1071 га, відповідно питома вага у структурі посівної площі зменшилася на 8,3 % до 22,4 %.

У структурі посівної площі у 2022 р. порівняно з 2018 р. питома вага інтенсивних культур (кукурудза на зерно, соняшник, цукрові буряки) збільшилася на 11,7 % і знаходиться на досить високому рівні 75,8 %.

Урожайність показує вихід продукції рослинництва на 1 га посівної площі, а також є одним з основних натуральних показників ефективності використання ріллі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка урожайності сільськогосподарських культур у товаристві,
2018 – 2022 рр., ц/га**

Сільськогосподарські культури	Роки					2021 р. до 2019 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхилення, (+,-)	відносне відхилення, %
Зернові культури – всього	51,2	74,8	52,4	59,2	64,6	13,4	26,3
у т. ч. пшениця озима	32,5	52,7	61,3	59,1	45,0	12,5	38,4
жито	49,0	-	47,3	33,1	28,9	-20,1	-41,0
гречка	7,5	-	-	-	12,8	5,3	70,0
кукурудза на зерно	86,0	84,3	47,4	60,5	74,1	-11,9	-13,8
ячмінь озимий	29,3	-	69,7	54	43,2	14,0	47,8
горох	-	30,3	-	-	-	x	x
Соняшник	34,1	27,2	24,8	25,4	36,9	2,8	8,2
Соя	25,9	14,5	-	-	-	x	x
Цукрові буряки	489,7	462,2	436,1	372	-	x	x

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів підприємства

Як свідчать дані табл. 2.2, що за досліджуваний період урожайність сільськогосподарських культур за мала тенденцію до зростання, окрім кукурудзи на зерно та жита. Так, урожайність зернових та зернобобових культур збільшилася на 13,4 ц/га (26,3 %) і становить 64,6 ц/га, у тому числі урожайність пшениці озимої – на 12,5 ц/га (38,4 %) до 45 ц/га, урожайність гречки – на 5,3 ц/га (70,0 %) до 12,8 ц/га, ячменю озимого – на 14,0 ц/га (47,8 %) до 43,2 ц/га. При цьому урожайність кукурудзи на зерно зменшилася на 11,9 ц/га (13,8 %) і дорівнює 74,1 ц/га, жита – на 20,1 ц/га (41,0 %) до 28,9 ц/га.

У той же час урожайність соняшнику збільшилася у 2022 р. порівняно з 2018 р. на 2,8 ц/га або 8,2 % і становить 36,9 ц/га, однак урожайність цукрових буряків у 2021 р. порівняно з базовим роком зменшилася на 117,7 ц/га або 24,0 % і знаходилася на рівні 372 ц/га.

Основними чинниками, що впливають на валовий збір сільськогосподарських культур є посівна площа та урожайність (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Факторний аналіз валового збору сільськогосподарських культур у товаристві, 2018, 2022 рр.

Продукція	Посівна площа, га		Урожайність, ц/га		Валове виробництво продукції, ц		Зміна валового виробництва продукції, ц		
	2018 р.	2022 р.	2018 р.	2022 р.	2018 р.	2022 р.	загальна	у т. ч. за рахунок	
								посівної площі	урожайності
Зернові, всього	2018	3701	51,2	64,6	103233	239082	135849	86096	49753
Пшениця озима	1295	919	32,5	45,0	42141	41377	-764	-12236	11472
Жито	4	65	49,0	28,9	196	1878	1682	2989	-1307
Гречка	2	4	7,5	12,8	15	51	36	15	21
Кукурудза на зерно	704	2545	86,0	74,1	60530	188516	127986	158289	-30303
Ячмінь озимий	12	168	29,3	43,2	351	7261	6910	4563	2347
Насіння соняшнику	1232	1071	34,1	36,9	42072	39561	-2511	-5498	2987

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.3, валовий збір зернових культур у товаристві у 2022 р. порівняно з 2018 р. збільшився на 135849 ц, як за рахунок збільшення посівної площі, так і за рахунок підвищення рівня урожайності. Так, за рахунок збільшення посівної площі зернових культур на 1683 га, валовий збір збільшився на 86096 ц або 63,4 % приросту, а за рахунок підвищення урожайності на 13,4 ц/га або 26,3 %, валове виробництво збільшилося на 49753 ц або 36,6 % приросту. Таким чином, основним фактором зростання валового збору зернових культур є екстенсивний – збільшення посівної площі.

Вартісний вираз виробленої продукції відображає валова продукція, яка визначається як в постійних цінах, так і в поточних цінах. Валова продукція дозволяє також розрахувати структурні зміни у виробництві окремих видів продукції в загальному обсязі продукції рослинництва.

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура валової продукції (у постійних цінах)
товариства, 2018 – 2022 рр.**

Культури	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %
Зернові культури, всього	32563,4	34,0	54645	51,2	42244,1	46,1	51970,2	55,6	75612,0	70,1
у т. ч. пшениця озима	13136,2	13,7	7275,5	6,8	10969,7	12,0	13022,7	13,9	12898,0	12,0
жито	57,90	0,1	-	-	908,1	1,0	459,1	0,5	554,8	0,5
гречка	18,4	0,0	-	-	-	-	-	-	62,6	0,1
кукурудза на зерно	19246,7	20,1	45250	42,4	25757,5	28,1	34994,8	37,5	59942,4	55,5
ячмінь озимий	104,1	0,1	-	-	4608,8	5,0	3493,6	3,7	2154,1	2,0
горох	-	-	2120,2	2,0	-	-	-	-	-	-
Технічні культури, всього	63300,1	66,0	52118	48,8	49298,9	53,9	41451,9	44,4	32313,4	29,9
у т. ч. соняшник	34364,4	35,8	19729	18,5	21832,2	23,8	24366,0	26,1	32313,4	29,9
соя	2748,0	2,9	2533,6	2,4	-	-	-	-	-	-
цукрові буряки	26187,7	27,3	29856	28,0	27466,7	30,0	17085,9	18,3	-	-
Рослинництво, всього	95863,5	100	106764	100	91543,0	100	93422,1	100	107925,4	100

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.4 показує, що у товаристві за досліджуваний період валова продукція рослинництва (у постійних цінах) збільшилася на 12,6 %, що свідчить про загальне збільшення обсягів виробництва продукції. Таке зростання відбулося лише за рахунок зростання суми валової продукції зернових культур у 2,3 рази, тоді як валова продукція технічних культур зменшилася вдвічі через відсутність виробництва цукрових буряків у 2022 р. Зокрема, виробництво кукурудзи на зерно за аналізований період зросло у 3,1 рази, ячменю – у 20,7 рази, жита – у 9,6 рази, гречки – у 3,4 рази, тоді як виробництво пшениці дещо зменшилося (на 1,8 %). В цілому валова продукція зернових культур за 2018 – 2022 рр. зросла у 2,3 рази і становить 75612 тис. грн або 70,1 % продукції галузі рослинництва.

У той же час валова продукція технічних культур зменшилася на 49,0 % і дорівнює 32313,4 тис. грн. або 29,9 % продукції галузі. Технічні культури у звітному році представлені лише соняшником, питома вага якого у структурі валової продукції знизилася на 36,1 %, оскільки на виробництво цукрових буряків у 2018 р. припадало 27,3 %.

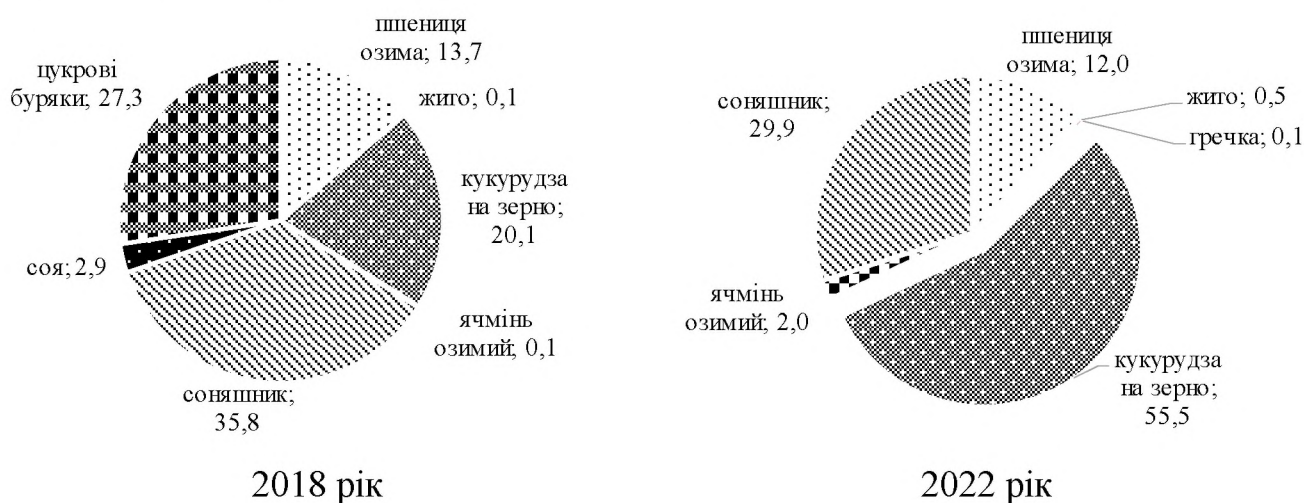

Рис. 2.2. Структура валової продукції у товаристві, 2018, 2022 рр., %

Джерело: побудовано автором

Поряд зі зміною суми валової продукції змінилася і структура валової продукції товариства. У 2022 р. найбільшу питому вагу у структурі галузі рослинництва займає кукурудза на зерно – 55,5 %, соняшник – 29,9 % та

пшениця – 12,0 %, тоді як частка інших культур (ячмінь озимий, жито, гречка) не перевищує 2,6 %.

Визначимо спеціалізацію підприємства на основі структури валової продукції у поточних цінах (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка та структура валової продукції (у поточних цінах)
товариства, 2018 – 2022 рр.**

Культури	Роки					Вартість валової продукції у середньому, тис. грн	Структура валової продукції, %	Місце за питомою вагою
	2018	2019	2020	2020	2021			
Зернові культури, всього	43162	61085	59926	113124	145328	422625	54,2	х
у т. ч. пшениця озима	19668	11050	18462	24678	31513	105372	13,5	4
жито	0	0	1545	702	1015	3262	0,4	7
кукурудза на зерно	23345	50034	31362	80218	108825	293784	37,7	1
ячмінь озимий	148	0	8557	7526	3975	20207	2,6	5
Технічні культури, всього	81574	68000	61144	94336	52205	357259	45,8	х
у т. ч. соняшник	43154	29718	27047	58027	52205	210152	26,9	2
соя	3468	2303	0	0	0	5771	0,7	6
цукрові буряки	34952	35979	34096	36309	0	141336	18,1	3
Рослинництво, всього	124736	129085	121070	207461	197533	779884	100	х

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Проведені розрахунки показують, що провідне місце у валовій продукції досліджуваного підприємства займає продукція зернового господарства 54,2 %, на продукцію технічних культур припадає 45,8 %.

У структурі валової продукції у поточних цінах у середньому за 2018 – 2022 рр. перше місце займає кукурудза на зерно (37,7 %), друге – соняшник (26,9 %), третє – цукрові буряки (18,1 %), четверте – пшениця озима (13,5 %), п'яте – ячмінь озимий (2,6 %). Отже, товариство має зерново-технічний виробничий напрям. Коефіцієнт спеціалізації становить 0,294, що свідчить про середній рівень спеціалізації.

Витрати виробництва знаходять своє вираження в показниках собівартості продукції, що в грошовому виразі характеризує всі матеріальні витрати і витрати на оплату праці, необхідні для виробництва і реалізації продукції. Відсоткове виробництво витрат окремих статей у загальних витратах виробництва показує структуру собівартості продукції. Це залежить від специфіки кожної сільськогосподарської галузі, виробничої спеціалізації, технічної оснащеності та способу організації виробництва. Вивчення структури собівартості продукції дає можливість застосувати економічне значення окремих видів витрат і основних факторів, які формують їх рівень і динаміку (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Структура виробничих витрат в галузі рослинництва
у товаристві, 2018 – 2022 рр., %**

Статті витрат	Роки					Абсолютне відхилення (+,-) 2022 р. від	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Прямі матеріальні витрати – усього	53,2	44,5	36,6	40,4	42,8	-10,4	2,4
у т. ч. насіння та посадковий матеріал	9,2	9,9	9,1	12,0	0,9	-8,3	-11,1
мінеральні добрива	15,9	13,4	14,1	15,8	12,0	-3,9	-3,8
пальне і мастильні матеріали	9,0	6,6	6,0	6,6	7,0	-2,0	0,4
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	4,4	5,0	6,2	0,0	6,4	2,0	6,4
Прямі витрати на оплату праці	8,7	7,9	9,0	8,5	3,5	-5,2	-5,0
Інші прямі витрати – усього	31,2	25,4	25,3	28,8	24,7	-6,5	-4,1
у т. ч. відрахування на соціальні заходи	1,9	1,7	2,0	1,9	0,8	-1,1	-1,1
орендна плата за земельні частки (паї)	18,9	15,1	15,0	18,3	14,5	-4,4	-3,8
амортизація	10,5	8,6	8,3	8,6	9,4	-1,1	0,8
Загальновиробничі витрати – усього	6,9	22,2	29,1	22,3	29,0	22,1	6,7
з них: оплата послуг сторонніх організацій	3,7	14,6	3,6	0,0	1,9	-1,8	1,9
Всього	100	100	100	100	100	x	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Структура виробничих витрат галузі рослинництва у товаристві за досліджуваний період суттєво змінилася, що також обумовлено початком війни та порушенням логістичних ланцюгів під час пандемії. Найбільшу питому вагу у структурі витрат на виробництво продукції рослинництва займають матеріальні витрати – 42,8 %, що на 10,4 % менше порівняно з 2018 р. Зокрема, витрати на насіння та посадковий матеріал зменшилися на 85,4 %, а їх частка у структурі витрат зменшилася на 8,3 %, а порівняно з попереднім роком – на 11,1 % і знаходиться на вкрай низькому рівні – 0,9 %. Частка витрат на мінеральні добрива зменшилася на 3,9 % до 12,0 %, пальне і мастильні матеріали – на 2,0 % до 7,0 %, тоді як частка витрат на запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту збільшилися на 2,0 % і дорівнює 6,4 %, а сума даних витрат зросла у 2,1 рази за досліджуваний період.

В цілому у товаристві спостерігається зменшення витрат на оплату праці на 49,0 %, а частки витрат на оплату праці зменшилася на 5,2 % і знаходиться на низькому рівні – 3,5 %.

У 2022 р. порівняно з 2018 р. сума інших прямих витрат збільшилася на 15,5 % за рахунок збільшення витрат на орендну плату за земельні паї на 12,1 % та амортизаційних відрахувань – на 31,3 %, а їх питома вага у структурі виробничих витрат зменшилася на 6,5 % і дорівнює 24,7 %, у тому числі відрахування на соціальні заходи – 0,8 %, орендна плата за земельні частки (паї) – 14,5 %, амортизація – 9,4 %.

Суттєвою статтею виробничих витрат галузі рослинництва є загальновиробничі витрати, що обумовлено зростанням вартості послуг внутрішньогосподарських допоміжних підрозділів, вартість пестицидів, гербіцидів та інших хімічних і біологічних засобів, витрати пов'язані з обробітком посівів сільськогосподарських культур. За аналізований період загальновиробничі витрати зросли у 6,2 рази, їх частка у структурі виробничих витрат збільшилася на 22,1 % і дорівнює 29,0 %, тобто третина всіх виробничих витрат галузі рослинництва. У той же час частка витрат на оплату послуг сторонніх організацій незначна (1,9 %).

АВС-аналіз витрат в галузі рослинництва є методом класифікації витрат з метою кращого управління ресурсами та ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів. Цей аналіз базується на принципі Парето-невелика кількість витрат (20 %) зазвичай генерує більшу частку вартості (80%). АВС-аналіз витрат включає в себе розділення витрат на три категорії:

«А» – високозначущі витрати: це невелика кількість витрат, які становлять значну частку від загальної вартості. Зазвичай це ключові ресурси або витрати, що визначають основний обсяг виробництва.

«В» – середньозначущі витрати: ці витрати менше значущі, ніж «А», але все ще мають певний вплив на загальні витрати.

«С» – низькозначущі витрати: це велика кількість витрат, які вносять невеликий вклад у вартість загальних витрат.

Коли витрати розподіляються за цією схемою, управлінці можуть приймати ефективніші рішення щодо управління ресурсами та планування бюджету (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

АВС-аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва у товаристві, 2018 – 2022 рр.

Продукція рослинництва	Витрати на виробництво продукції, тис. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Частка накопичувальним підсумком, %	Клас
Загальновиробничі витрати	118570,0	22,9	22,9	А / 79,5 %
Орендна плата за земельні частки (паї)	83644,8	16,1	39,0	
Мінеральні добрива	73046,9	14,1	53,1	
Інші прямі матеріальні витрати	48942,9	9,4	62,5	
Амортизація	46866,9	9,0	71,5	
Насіння та посадковий матеріал	41161,7	7,9	79,5	
Прямі витрати на оплату праці	38224,4	7,4	86,9	В / 14,3 %
Пальне і мастильні матеріали	36006,1	6,9	93,8	
Запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	23619,9	4,6	98,3	С / 6,2 %
Відрахування на соціальні заходи	8409,7	1,6	100,0	
Паливо й енергія	153,0	0,0	100,0	
Всього витрат на виробництво продукції рослинництва	518646,3	100,0	x	100

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Як свідчить проведений ABC-аналіз, у структурі витрат на виробництво продукції рослинництва 79,5 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), мінеральні добрива, амортизація, насіння та посадковий матеріал, інші прямі матеріальні витрати. Ці витрати вимагають особливої уваги та стратегій управління, оскільки вони мають найбільший вплив на фінансові показники підприємства. Можливо, важливо оптимізувати ці витрати, щоб підвищити ефективність виробництва та зменшити загальні витрати.

Статті витрат, що входять до групи В – прямі витрати на оплату праці, пальне і мастильні матеріали – займають 14,3 % і потребують поточного аналізу. Витрати цієї категорії менше важливі, але їхній внесок також може бути значущим. Управлінці можуть розглядати можливості оптимізації та вдосконалення цих витрат.

Ті витрати, що входять до групи С (Запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту, відрахування на соціальні заходи, електроенергія, паливо й енергія) часто аналізувати не потрібно, а доцільно проводити лиш періодичний аналіз. Ці витрати мають найменший вплив на загальний бюджет. Можливо, вони не вимагають такого високого рівня уваги, і управлінці можуть шукати спрощені стратегії для їхнього управління.

ABC-аналіз може допомогти підприємствам визначати пріоритети, вдосконалювати ефективність та забезпечувати оптимальне використання ресурсів у сільському господарстві.

Собівартість є комплексною економічною категорією, що інтегрує вартісну оцінку витрат ресурсів на виробництво і реалізацію. Собівартість детермінують чинники як суб'єктивного, так й об'єктивного характеру.

Аналіз даних табл. 2.8 показує, що виробнича собівартість продукції рослинництва мала стійку тенденцію до збільшення, що негативно впливає на фінансові результати та ефективність діяльності підприємства. Однак слід відмітити, що зростання собівартості не відбувалося пропорційно.

**Динаміка виробничої собівартості продукції рослинництва у
товаристві, 2018 – 2022 рр., грн./ц**

Продукція	Роки					2022 р. до 2018 р.	
	2018	2019	2020	2021	2022	абсолютне відхи- лення, (+,-)	відносне відхиле- ння, %
Зернові культури, всього	302,97	280,44	328,66	378,76	344,92	41,95	13,8
у т. ч. пшениця озима	329,30	383,51	267,19	330,68	425,94	96,64	29,3
жито	210,71	-	246,94	539,58	398,24	187,53	89,0
гречка	1593,33	-	-	-	1300,00	-293,33	-18,4
кукурудза на зерно	284,99	258,94	375,51	399,72	323,17	38,17	13,4
ячмінь озимий	239,60	-	238,66	332,13	427,45	187,85	78,4
горох	-	438,04	-	-	-	x	x
Насіння соняшнику	422,49	503,37	761,74	667,54	546,85	124,36	29,4
Боби сої	456,74	1087,78	-	-	-	x	x
Цукрові буряки	79,13	77,57	84,22	107,52	-	x	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Зокрема, виробнича собівартість зернових культур за аналізований період збільшилася на 41,95 грн/ц або 13,8 % і становить 344,92 грн/ц, у тому числі зерно пшениці озимої – на 96,64 грн (29,3 %), кукурудзи на зерно – на 38,17 грн (13,4 %), ячменю озимого – на 187,85 грн (78,4 %), тоді як виробнича собівартість гречки зменшилася на 293,33 грн (18,4 %).

У 2022 р. порівняно з 2018 р. виробнича собівартість насіння соняшнику збільшилася на 124,36 грн./ц або 29,4 % і дорівнює 546,85 грн./ц, а собівартість цукрових буряків у 2021 р. порівняно з 2018 р. збільшилася на 28,39 грн (35,9 %) до 107,52 грн./ц. Тобто виробнича собівартість технічних культур зростала вищими темпами порівняно з зерновими.

Збільшення виробничої собівартості продукції негативно впливає на фінансові результати підприємства та ефективність операційної діяльності.

2.2. Оцінка економічної ефективності операційної діяльності підприємства

Операційні витрати сільськогосподарського підприємства включають у себе різні витрати, пов'язані із здійсненням сільськогосподарської діяльності. Ці витрати можуть варіюватися в залежності від видів сільськогосподарської продукції, розмірів підприємства та його специфічних потреб. До основних операційних витрат сільськогосподарського підприємства належать: матеріальні затрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати(табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка та структура операційних витрат товариства, 2018 – 2022 рр.

Елементи витрат	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %
Матеріальні затрати	85389	48,4	93990	48,8	74546	42,7	82698	40,8	84755	42,0
Витрати на оплату праці	23671	13,4	24301	12,6	30273	17,3	36736	18,1	40511	20,1
Відрахування на соціальні заходи	5068	2,9	5252	2,7	6624	3,8	8061	4,0	8792	4,4
Амортизація	15871	9,0	16625	8,6	17595	10,1	18248	9,0	20169	10,0
Інші операційні витрати	46531	26,4	52434	27,2	45672	26,1	56916	28,1	47764	23,6
Операційні витрати	176530	100	192602	100	174710	100	202659	100	201991	100

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

За 2018 – 2022 рр. операційні витрати товариства зросли збільшилися лише на 14,4 %. Найбільше зростання відбулося по витратах на оплату праці – на 71,1 %, відрахування на соціальні заходи – на 73,5 % та амортизація – на 27,1 %, тоді як сума матеріальних витрат зменшилася на 0,7 %. У структурі операційних витрат відбулися зміни на користь збільшення питомої ваги витрат на оплату праці – на 6,6 %, відрахувань на соціальні заходи – на 1,5 %,

амортизації – на 1,0 %, у той час як питома вага матеріальних затрат зменшилася на 6,4 %, інших операційних витрат – на 2,7 %. Найбільшу частку у структурі операційних витрат у звітному році займають матеріальні затрати – 40,8 %, інші операційні витрати – 28,1 % та витрати на оплату праці – 18,1 %.

Розглянемо формування фінансового результату від операційної діяльності у товаристві (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Формування фінансового результату від операційної діяльності у товаристві, 2018 – 2022 рр.

Показники	Роки					2022 р. у % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	164566	131232	202573	234078	159896	97,2	68,3
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	125401	95730	161073	136201	123101	98,2	90,4
Валовий прибуток	39165	35502	41500	97877	36795	93,9	37,6
У % до чистого доходу від реалізації продукції	23,8	27,1	20,5	41,8	23,0	x	x
Інші операційні доходи	2800	7552	11436	12913	6811	243,3	52,7
Адміністративні витрати	11037	10150	12976	15087	15675	142,0	103,9
Витрати на збут	358	124	929	2	49	13,7	2450,0
Інші операційні витрати	3734	8302	12457	15395	10444	279,7	67,8
Фінансовий результат від операційної діяльності	26836	24478	26574	80306	17438	65,0	21,7

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Виходячи з даних, наведених у табл. 2.10 можна зазначити, що у 2022 р. порівняно з 2018 р. у товаристві чистий дохід від реалізації продукції зменшився на 2,8 % і становив 159896 тис. грн.

Операційні витрати за досліджуваний період збільшилися на 6,2 % і дорівнюють 149269 тис. грн. У структурі операційних витрат найбільшу питому вагу займає собівартість реалізованої продукції – 89,2 % що на 6,8 % менше порівняно з 2018 р. При цьому частка адміністративних витрат збільшилася на 2,6 % до 10,5 %, а частка інших операційних витрат збільшилася на 4,3 % до 7,0 %. При цьому витрати на збут у 2021 – 2022 рр. є

мінімальними.

Валовий прибуток підприємства за 2018 – 2022 рр. зменшився на 6,1 % і становив 36795 тис. грн. або 23,0 % чистого доходу від реалізації продукції. У зв'язку з випереджаючим зростанням рівня доходів порівняно з операційними витратами у 2022 р. товариство отримало прибуток від операційної діяльності в розмірі 17438 тис. грн, що на 35,0 % менше рівня 2018 р. і у 4,6 рази менше порівняно з 2021 р. Різке зменшення прибутку у 2022 р. порівняно з 2021 р. свідчить про втрати отримані у зв'язку з початком війни.

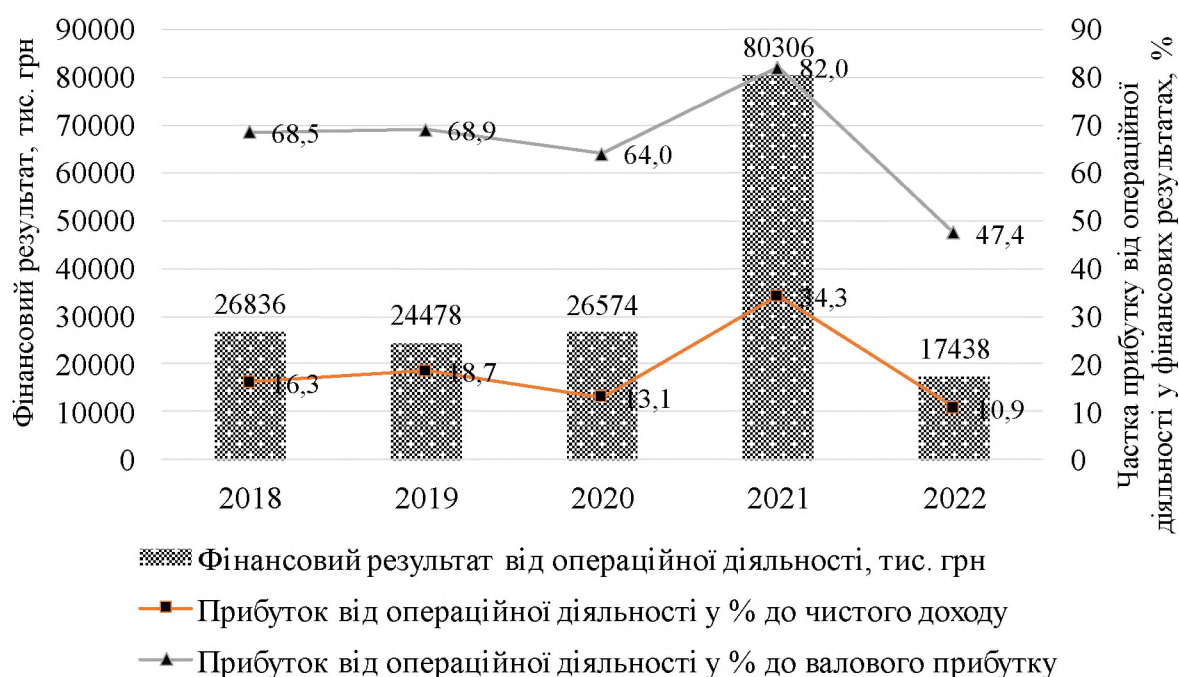

Рис. 2.3. Динаміка фінансового результату від операційної діяльності у товаристві, 2018 – 2022 рр.

Джерело: побудовано автором

Отже, прибуток від операційної діяльності товариства у 2022 р. порівняно з 2018 р. зменшився на 9398 тис. грн і дорівнює 17438 тис. грн, що становить 10,9 % від чистого доходу та 47,4 % валового прибутку, тоді як у базисному році ці показники знаходилися на рівні 16,3 і 68,5 % відповідно.

Використовуючи адитивну модель проведемо факторний аналіз фінансового результату від операційної діяльності товариства (табл. 2.11).

Факторний аналіз фінансового результату від операційної діяльності товариства, 2018, 2022 р.

Показники	Вплив чинників, тис. грн
Абсолютна зміна фінансового результату від операційної діяльності	-9398
У тому числі за рахунок:	
чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	-4670
інших операційних доходів	4011
собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2300
адміністративних витрат	-4638
витрат на збут	309
інших операційних витрат	-6710

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Абсолютна зміна факторних показників одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника з урахуванням характеру впливу відповідного фактору. Зокрема, негативно на прибуток від операційної діяльності вплинуло зменшення чистого доходу від реалізації на 4670 тис. грн, збільшення адміністративних витрат – на 4638 тис. грн та збільшення операційних витрат – на 6710 тис. грн. При цьому позитивно на збільшення фінансового результату у 2022 р. порівняно з 2018 р. вплинуло збільшення інших операційних доходів на 4011 тис. грн, зменшення собівартості реалізованої продукції – на 2300 тис. грн та зменшення витрат на збут – на 309 тис. грн.

Оскільки у товаристві функціонує лише галузь рослинництва розглянемо динаміку натуральних та вартісних показників ефективності виробництва продукції рослинництва (табл. 2.12).

Аналіз даних табл. 2.12 показує, що відсутня чітко визначена тенденція до зміни натуральних та вартісних показників ефективності виробництва продукції рослинництва. Зокрема, у 2022 р. порівняно з 2018 р. виробництво зернових культур на 100 га ріллі збільшилося на 94,5 % (5010 ц), а виробництво насіння соняшнику на 100 га ріллі зменшилося на 21,0 % (829 ц).

**Ефективність виробництва продукції галузі рослинництва в
товаристві, 2018 – 2022 рр.**

Показники	Роки					2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Вироблено на 100 га ріллі, ц: зернових культур	2576	4113	3069	3665	5010	194,5
соняшнику	1050	584	609	662	829	79,0
сої	82	73	-	-	-	x
цукрових буряків	7699	8510	7367	4466	-	x
Валова продукція рослинництва (у постійних цінах), тис. грн	95863,5	106763,8	91543,0	93422,1	107925,4	112,6
Вироблено валової продукції рослинництва (у поточних цінах) на:	124735,6	129084,9	121069,6	207460,7	197533,3	158,4
100 га ріллі, тис. грн	3112,9	3123,3	2756,6	4603,1	4139,4	133,0
одного середньооблікового працівника, тис. грн	700,8	777,6	605,3	1103,5	889,8	127,0
на 1 грн. виробничих витрат, грн	1,66	1,43	1,32	20,52	1,90	114,0
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	131699,4	96081,6	166802,1	183847,8	98552,8	74,8
Одержано валового прибутку, тис. грн.	74116,9	56976,9	78857,1	112323,8	39861,5	53,8
у т. ч. на 1 га ріллі, грн	18496,9	13785,8	17954,7	24922,1	8353,2	45,2
на одного середньооблікового працівника	416,4	343,2	394,3	597,5	179,6	43,1
Рівень рентабельності виробництва, %	128,7	145,7	89,7	157,0	67,9	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

У той же час виробництво валової продукції у постійних цінах збільшилося, що свідчить про збільшення виробництва продукції рослинництва в цілому на 12,6 %. Валова продукція у поточних цінах за досліджуваний період збільшилася на 58,4 % і становить 197533,3 тис. грн, у тому числі на 100 га ріллі – на 33,0 % і становить 4139,4 тис. грн, продуктивність праці – на 27,0 % до 889,8 тис. грн/особу, а окупність виробничих витрат галузі рослинництва збільшилася на 0,24 грн. (14,0 %) до 1,9 грн.

Виручка від реалізації продукції рослинництва у 2022 р. порівняно з 2018 р. зменшилася на 25,2 %, а валовий прибуток зменшився вищими

темпами – на 46,2 % і становить 39861,5 тис. грн., у тому числі на 1 га ріллі – 8353,2 грн., що на 54,8 % менше порівняно з базисним показником.

У зв'язку зі зростанням витрат вищими темпами порівняно з доходами рівень рентабельності галузі рослинництва зменшився на 60,8 % і знаходиться на рівні 67,9 % у звітному році.

Більш детально розглянемо ефективність виробництва зернових культур (табл. 2.13) та насіння соняшнику (табл. 2.14).

Таблиця 2.13

Досягнутий рівень економічної ефективності виробництва зернових культур у товаристві, 2018 – 2022 рр.

Показники	Роки					2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Обсяг виробництва зернових, ц	103233	169983	134806	165164	239082	231,6
у т. ч. на 100 га ріллі	2576	4113	3069	3665	5010	194,5
на 1000 грн виробничих витрат	3,30	3,57	3,04	2,64	2,90	87,8
Валова продукція (у поточних цінах), тис. грн	43161,6	61084,6	59925,9	113124,4	145328	336,7
Витрати виробництва на 1 га посіву, тис. грн	15,50	20,96	17,23	22,41	22,28	143,8
Матеріаломісткість, грн	155,74	138,68	130,00	116,69	152,16	97,7
Зарплатомісткість, грн	26,42	23,17	31,46	23,36	9,25	35,0
Виробнича собівартість, грн/ц	302,97	280,44	328,66	378,76	344,92	113,8
Повна собівартість, грн/ц	264,23	487,04	307,05	358,11	379,91	143,8
Окупність виробничих витрат зернових культур, грн	1,38	1,28	1,35	1,81	1,76	127,7
у т. ч. пшениця озима	1,42	1,23	1,96	1,79	1,79	126,2
кукурудза на зерно	1,35	1,36	1,03	1,82	1,79	132,0
ячмінь озимий	1,76	-	2,31	1,92	1,28	72,6
Рівень товарності, %	119,5	9,4	136,5	74,0	64,6	x
Ціна реалізації 1 ц, грн	420,50	462,98	418,61	684,66	608,97	144,8
Валовий прибуток, тис. грн	19282,3	-383,8	20529,5	39937,6	35371,0	183,4
у т. ч. на 1 га посіву	9,56	-0,17	7,98	14,31	9,56	100,0
Рівень рентабельності зернових культур, %	59,1	-4,9	36,3	91,2	60,3	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Як свідчать дані табл. 2.13, виробництво зерна на 100 га ріллі за досліджуваний період збільшилося на 94,5 % і становить 5010 ц, однак на 1000 грн. виробничих витрат зменшилося на 12,2 % і знаходиться на рівні

2,9 ц. Валова продукція зернових культур у поточних цінах за аналізований період зросла у 3,4 рази 145328 тис. грн.

Виробничі витрати на 1 га посіву зернових культур збільшилися на 43,8 % і дорівнює 22,28 тис. грн/га. У 2022 р. порівняно з 2018 р. матеріаломісткість та зарплатомісткість знизилася на 2,3 і 65,0 % відповідно, що свідчить про підвищення ефективності здійснення витрат. Виробнича собівартість культур зернових культур збільшилися на 13,8 % і становить 344,92 грн/ц, повна собівартість – на 43,8 % до 379,91 грн/ц.

Окупність виробничих витрат по зернових культурах за досліджуваний період збільшилися на 27,7 % і дорівнює 1,76 грн. Спостерігається збільшення окупності по пшениці та кукурудзі на зерно, тоді як по ячменю рівень окупності знизився, однак перевищує 1.

За 2018 – 2022 рр. рівень товарності зернових культур коливався, однак у 2021 – 2022 рр. не перевищував 75 %. Середня ціна реалізації при цьому збільшилися на 44,8 %, однак порівняно з 2021 р. зменшилися на 11,1 % і становить 608,97 грн/ц.

У зв'язку зі зростанням доходів від реалізації продукції вищими темпами порівняно з повною собівартістю, прибуток від реалізації зерна збільшився на 83,4 % до 35371 тис. грн., тоді як у розрахунку на 1 га посіву лишився без змін – 9,56 тис. грн. Рівень рентабельності збільшився лише на 1,2 % і знаходиться на рівні 60,3 %, що свідчить про деяке підвищення рівня економічної ефективності виробництва зернових культур у підприємстві.

Проведені розрахунки економічної ефективності виробництва насіння соняшнику дозволяють зробити наступні висновки. За досліджуваний період обсяг виробництва насіння соняшнику зменшився на 6,0 %, у тому числі на 100 га ріллі – на 21,0 %, на 1000 грн виробничих витрат – 22,7 %. Валова продукція соняшнику у поточних цінах збільшилися на 21,0 % до 52205 тис. грн за рахунок збільшення середньої ціни реалізації на 28,7 % (1319,61 грн/ц).

У 2022 р. порівняно з 2018 р. виробничі витрати на 1 га посіву соняшнику збільшилися на 40,0 % і дорівнюють 20,2 тис. грн/га.

**Досягнутий рівень економічної ефективності виробництва
соняшнику у товаристві, 2018 – 2022 рр.**

Показники	Роки					2022 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	
Обсяг виробництва соняшнику, ц	42072	24154	26729	29831	39561	94,0
у т. ч. на 100 га ріллі	1050	584	609	662	829	79,0
на 1000 грн виробничих витрат	2,37	1,99	1,31	1,50	1,83	77,3
Валова продукція соняшнику у поточних цінах, тис. грн	43154,4	29718,4	27047,5	58027,0	52205,0	121,0
Витрати виробництва на 1 га посіву соняшнику, тис. грн	14,43	13,68	18,87	16,95	20,20	140,0
Матеріаломісткість, грн	197,93	251,08	307,93	275,79	255,79	129,2
Зарплатомісткість, грн	35,45	44,04	75,77	50,38	20,36	57,4
Виробнича собівартість насіння, грн/ц	422,49	503,37	761,74	667,54	546,85	129,4
Повна собівартість, грн/ц	418,05	462,84	569,44	664,92	529,41	126,6
Окупність виробничих витрат, грн	2,43	2,44	1,33	2,91	2,41	99,4
Рівень товарності, %	57,4	158,9	105,9	90,7	0,1	x
Ціна реалізації 1 ц, грн	1025,73	1230,37	1011,91	1945,19	1319,61	128,7
Валовий прибуток від реалізації насіння, тис. грн	14667,6	29462,4	12522,8	34636,5	40,3	0,3
у т. ч. на 1 га посіву	11,91	33,14	11,61	29,48	0,04	0,3
Рівень рентабельності виробництва насіння, %	145,4	165,8	77,7	192,5	149,3	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Матеріаломісткість виробництва збільшилася на 29,2 % до 255,79 грн/ц, однак зарплатомісткість зменшилася на 42,6 % і знаходиться на рівні 20,36 грн/ц, що може свідчити про підвищення продуктивності праці.

За аналізований період виробнича собівартість насіння соняшнику збільшилася на 29,4 %, а повна собівартість – на 26,6 % до 529,41 грн/ц. Окупність виробничих витрат по культурі дещо знизилася на 0,6 %, однак продовжує лишатися на високому рівні – 2,41 грн.

Рівень товарності у 2022 р. становить 0,1 %, тобто продукцію практично не реалізовували через несприятливу цінову кон'юнктуру. Відповідно прибуток від реалізації знаходився на мінімальному рівні. Однак слід зазначити, що рівень ефективності виробництва у 2022 р. порівняно з

2018 р. збільшився на 3,9 % і знаходиться на досить високому рівні – 149,3 %.

Оскільки основним абсолютним показником, що визначає ефективність поєднання і використання ресурсів у процесі виробництва і реалізації, є прибуток, то необхідно перейти до його факторного аналізу з метою виявлення резервів подальшого збільшення прибутку.

До чинників, що впливають на операційний прибуток, належать зміни: ціни на реалізовану продукцію, обсягів реалізації продукції, собівартості одиниці продукції, собівартості продукції за рахунок структурних зрушень. Суть розрахунку впливу на операційний прибуток наведених чинників полягає в послідовному аналізі кожного з них, тобто припускається, що інші чинники у цей час на прибуток не впливають.

Вихідні дані для розрахунку впливу чинників на прибуток підприємства подано в додатку А.

1. Прибуток від реалізації продукції:

$$Pr_0 = 60533,4 \text{ тис. грн.}$$

$$Pr_1 = 39861,5 \text{ тис. грн.}$$

Розрахуємо зміну прибутку:

1) в абсолютному виразі:

$$\Delta Pr = -20671,9 \text{ тис. грн.}$$

2) у відносному виразі:

$$\Delta Pr\% = -34,1 \%$$

2. Загальний приріст прибутку за чинниками:

1) обсяг реалізації продукції:

$$\Delta Pr_{OP} = -35790,2 \text{ тис. грн.}$$

2) ціни реалізації:

$$\Delta Pr_{Ц} = 34972,9 \text{ тис. грн.}$$

3) собівартість реалізованої продукції:

$$\Delta Pr_{ПС} = -19854,6 \text{ тис. грн.}$$

Відносний вплив чинників на загальний приріст прибутку і одержані результати занесемо у табл. 2.15.

**Приріст прибутку від реалізації продукції за чинниками
у товаристві, 2018, 2022 рр.**

Чинники зміни прибутку	Відносна зміна чинників, %	Приріст суми прибутку, тис. грн.
Обсяг реалізованої продукції	-59,1	-35790,2
Ціни реалізації продукції	55,0	34972,9
Собівартість реалізованої продукції	51,1	-19854,6
Всього	x	-20671,9

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Аналіз даних табл. 2.15 показує, що у 2022 р. порівняно з 2018 р. прибуток від реалізації продукції рослинництва та продуктів її переробки (цукру білого кристалічного) у товаристві зменшився на 20671,9 тис. грн. або на 34,1 %. Це відбулося за рахунок негативної зміни обсягів реалізації та збільшення собівартості реалізованої продукції. Зокрема, за рахунок зменшення обсягів реалізації на 59,1 % прибуток зменшився на 35790,2 тис. грн. Слід відмітити, що обсяги реалізації зменшилися практично по всіх видах продукції, окрім кукурудзи на зерно та жита. За рахунок збільшення собівартості реалізованої продукції на 51,1 %, прибуток зменшився на 19854,6 тис. грн. Серед продукції рослинництва збільшилася собівартість лише кукурудзи на зерно та жита, тоді як інших видів продукції зменшилася. Позитивно на збільшення валового прибутку від реалізації продукції рослинництва на 34972,9 тис. грн вплинуло збільшення середніх цін реалізації продукції на 55,0 %.

Таким чином, на збільшення прибутку від реалізації продукції позитивно вплинуло лише збільшення цін реалізації, а негативно – зростання собівартості продукції та зменшення обсягів реалізації.

Показники рентабельності є важливими для характеристики складових формування прибутку і доходів підприємства. При аналізі виробництва показники рентабельності використовуються як інструмент інвестиційної політики і ціноутворення. Вони більш повно, ніж прибуток, характеризують кінцеві результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення між наявними та використаними ресурсами.

**Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції
рослинництва у товаристві, 2018 – 2022 рр.**

Продукція	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2022 р. від:	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Рослинництво	172,1	225,8	125,4	195,8	68,0	-104,1	-127,8
Зернові культури – всього	110,1	47,8	125,3	171,5	142,6	32,4	-28,9
у т. ч. пшениця озима	153,5	95,3	169,4	175,1	191,2	37,7	16,0
жито	-	20,8	330,8	186,4	109,5	x	-76,9
кукурудза на зерно	162,7	56,0	117,1	181,3	152,2	-10,5	-29,1
ячмінь озимий	196,1	-	177,6	190,5	230,4	34,3	39,9
Технічні культури – всього	95,3	109,3	48,3	148,7	149,3	54,0	0,5
у т. ч. насіння соняшнику	145,4	165,8	77,7	192,5	149,3	3,9	-43,3
соя	104,0	68,6	-13,5	-	-	x	x
цукрові буряки	45,3	31,9	25,1	67,8	-	x	x
Цукор білий кристалічний	128,5	53,9	187,8	161,7	-	x	x

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Виходячи з даних табл. 2.16, можна зазначити, що протягом досліджуваного періоду рівень рентабельності продукції галузі рослинництва у товаристві зменшився на 104,1 %, однак продовжує лишатися на досить високому рівні – 68,0 %. При цьому рівень рентабельності зернових культур у підприємстві збільшився на 32,4 % і становить 142,6 %, у тому числі пшениця озима – на 37,7 % до 191,2 %, ячмінь озимий – на 34,3 % до 230,4 %, тоді як рівень рентабельності виробництва і реалізації кукурудзи на зерно зменшився на 10,5 % і дорівнює 152,2 %.

В цілому рентабельність технічних культур за досліджуваний період збільшилася на 54,0 % і становить 149,3 %. Зокрема, рівень рентабельності виробництва соняшнику збільшився на 3,9 % до 149,3 %. Рівень рентабельності виробництва цукрових буряків коливався від 45,3 % у 2018 р. до 67, % у 2021 р., ефективність реалізації цукру білого кристалічного, що вироблений з цукрових буряків на основі давальницької сировини знаходився на досить високому рівні – 161,7 % у 2021 р. Виробництво цукрових буряків

та цукру було припинено товариством у зв'язку з війною в Україні та зупинкою цукрового заводу.

Таким чином, у товаристві найвищий рівень ефективності виробництва таких сільськогосподарських культур як пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь та соняшник.

Таблиця 2.17

Розрахунок впливу структури товарної продукції на середній рівень рентабельності рослинництва у товаристві, 2018, 2022 рр.

Продукція	Обсяг реалізації за базисною собівартістю, тис. грн		Структура товарної продукції, %			Базисний рівень рентабельності, %	Зміна середнього рівня рентабельності, %
	2018	2022	2017	2021	(+;-)		
Пшениця озима	15974,2	8191,3	22,4	21,1	-1,4	153,5	-2,08
Кукурудза на зерно	16399,4	29465,6	23,0	75,9	52,8	162,7	85,96
Ячмінь озимий	229,7	162,3	0,3	0,4	0,1	196,1	0,19
Соняшник	10090,4	21,3	14,2	0,1	-14,1	145,4	-20,53
Соя	4062,9	0,0	5,7	0,0	-5,7	104,0	-5,94
Цукрові буряки	10825,9	0,0	15,2	0,0	-15,2	45,3	-6,89
Цукор білий	13583,5	996,2	19,1	2,6	-16,5	128,5	-21,23
Всього	71166,0	38836,7	100,0	100,0	x	x	29,48

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Проведені розрахунки показують, що за рахунок зміни структури товарної продукції за собівартістю на користь збільшення питомої ваги кукурудзи на зерно на 52,8 %, в цілому рівень рентабельності рослинництва збільшився на 29,5 %, незважаючи на зниження частки інших видів продукції.

Протягом досліджуваного періоду у товаристві спостерігається негативна тенденція до зниження показників, що характеризують прибутковість операційної та у цілому господарської діяльності підприємства, що обумовлено об'єктивними чинниками. Так, якщо у 2018 р. на 1 грн. витрат операційної діяльності було одержано 19,1 коп. валового прибутку, то у звітному році даний показник зменшився до 11,7 коп.

При цьому рентабельність господарської діяльності підприємства зменшилася на 6,1 % і знаходиться на рівні 12,5 %, тобто на 1 грн. витрат господарської діяльності припадає 12,5 коп. чистого прибутку.

**Показники ефективності використання витрат
у товаристві, 2018 – 2022 рр., %**

Продукція	Роки					Абсолютне відхилення (+, -) 2022 р. від:	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Рівень рентабельності виробничих витрат	31,2	37,1	25,8	71,9	29,9	-1,3	-42,0
Рівень рентабельності операційної діяльності	19,1	21,4	14,2	48,2	11,7	-7,4	-36,5
Рівень рентабельності виручки від операційної діяльності	23,4	25,6	19,4	39,6	22,1	-1,3	-17,6
Рентабельність господарської діяльності	18,6	21,2	14,2	49,8	12,5	-6,1	-37,3
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	1,312	1,371	1,258	1,719	1,299	-0,013	-0,420
Коефіцієнт окупності операційних витрат	1,171	1,148	1,081	1,404	1,071	-0,100	-0,333

Джерело: розраховано автором за даними підприємства

Однак слід відмітити, що найбільш негативні зміни показників ефективності витрат відбулися у 2022 р. порівняно з 2021 р., що ще раз підкреслює вплив війни на результативність сільського господарства.

Висновки до 2 розділу

За аналізований період посівна площа товариства збільшилася на 19,1 % і становить 4772 га. У структурі посівної площі культур відбулися зміни на користь збільшення питомої ваги зернових культур, серед яких переважає кукурудза на зерно. Урожайність сільськогосподарських культур мала тенденцію до зростання, окрім кукурудзи на зерно та жита.

У товаристві валова продукція рослинництва (у постійних цінах) збільшилася на 12,6 %, що свідчить про загальне збільшення обсягів виробництва продукції. Таке зростання відбулося лише за рахунок зростання суми валової продукції зернових культур у 2,3 рази, тоді як валова продукція технічних культур зменшилася вдвічі через відсутність виробництва

цукрових буряків у 2022 р. У 2022 р. найбільшу питому вагу у структурі галузі рослинництва займає кукурудза на зерно – 55,5 %, соняшник – 29,9 % та пшениця – 12,0 %.

Товариство має зерново-технічний виробничий напрям. Коефіцієнт спеціалізації становить 0,294, що свідчить про середній рівень спеціалізації.

Як свідчить проведений АВС-аналіз, у структурі витрат на виробництво продукції рослинництва 79,5 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), мінеральні добрива, амортизація, насіння та посадковий матеріал, інші прямі матеріальні витрати.

Прибуток від операційної діяльності товариства у 2022 р. порівняно з 2018 р. зменшився на 9398 тис. грн і дорівнює 17438 тис. грн, що становить 10,9 % від чистого доходу та 47,4 % валового прибутку, тоді як у базисному році ці показники знаходилися на рівні 16,3 і 68,5 % відповідно.

У товаристві відсутня чітко визначена тенденція до зміни натуральних та вартісних показників ефективності виробництва продукції рослинництва. У зв'язку зі зростанням витрат вищими темпами порівняно з доходами рівень рентабельності галузі рослинництва зменшився на 60,8 % і знаходиться на рівні 67,9 % у звітному році. Найвищий рівень ефективності виробництва таких сільськогосподарських культур як пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь та соняшник.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Інноваційні напрями удосконалення технології виробництва

Першим етапом у технології вирощування сільськогосподарських культур має бути правильне визначення гібрида, що найкраще відповідає наявним погодно-кліматичним, агротехнічним умовам та технічному забезпеченню конкретного господарства.

Застосування нових сортів та гібридів рослин в сільському господарстві надає ряд переваг, які сприяють підвищенню продуктивності та доходності галузі:

1. Вища урожайність: нові сорти та гібриди часто характеризуються поліпшеною урожайністю порівняно із старими видами. Це дозволяє отримувати більше продукції з тієї ж площі.

2. Стійкість до захворювань та шкідників: деякі нові сорти рослин розроблені так, щоб бути менш вразливими до захворювань та шкідників, що зменшує потребу у використанні хімічних засобів захисту рослин.

3. Адаптація до екстремальних умов: деякі нові сорти можуть бути виведені для адаптації до екстремальних кліматичних умов, таких як посуха чи зливові дощі, що робить їх більш життєздатними в різних регіонах.

4. Покращена якість продукції: нові гібриди і сорти можуть мати покращені характеристики, такі як смак, розмір, форма і тривалість зберігання, що забезпечує високу якість продукції.

5. Економія ресурсів: нові сорти можуть бути розроблені для ефективнішого використання ресурсів, таких як вода та добрива, що сприяє зменшенню витрат та підвищенню економічної ефективності.

Загалом, впровадження нових сортів та гібридів рослин є ключовим елементом для модернізації сільського господарства, підвищення виробництва та забезпечення стійкості галузі в умовах мінливого

середовища.

Перш за все, слід відійти від практики використання одного гібрида, яка за великих площ вирощування культур сильно впливає на втрати у разі недостатньої кількості збиральної техніки та за несприятливих кліматичних умов, тому запропонуємо декілька видів гібридів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Характеристика нових сортів сільськогосподарських культур для вирощування у приватному підприємстві

Озима пшениця		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Шистопалівка	Богдана
Потенціал врожайності, т/га	7,0-8,5	9,8
Група стиглості	ранньо-стиглий	середньо-стиглий
Маса 1000 зерен, г	45-50	44,6-48,8
Якість	Сильний	Сильний
Вміст білка, %	14,2-14,3	12,9-14,7
Кукурудза на зерно		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Богдан	Здобуток
Потенціал врожайності, т/га	13-14	12-13
Група стиглості	середньо-стиглий	середньо-ранній
Маса 1000 зерен, г	245-255	260-275
Напрямок використання	зерновий	зерновий
Тип зерна	зубовидний	зубовидний
Вміст крохмалу, %	67,8	64,9
Ячмінь озимий		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Наомі	Буревій
Потенціал врожайності, т/га	9,9	7,63-8,74
Група стиглості	середньоранній	середньостиглий
Вміст білка, %	13-14	13-14
Зимостійкість	висока	висока
Стійкість, балів:		
стійкість до вилягання	8	9
стійкість до осипання	7	8
Соняшник		
Показники / Назва сорту(гібриду)	Максимум	Лакомка
Потенціал врожайності, т/га	4,6	3,1-3,5
Група стиглості	середньо-ранній	середньо-стиглий
Рекомендована густина на час збирання, шт./га	50 тис.	30 тис.
Напрямок використання	високо-олійний	середньо-олійний
Олійність, %	50,6	50

Джерело: узагальнено автором за даними []

Проведемо розрахунок витрат на проведення сортооновлення у досліджуваному підприємстві (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Витрати на придбання насіння нових сортів у товаристві на 2024 р.

Культури	Площа, яка засіяна насінням нових сортів, га	Норма висіву насіння, кг/га	Потреба в насінні нових сортів, ц	Ціна посівного матеріалу, грн./ц	Витрати насіння нових сортів тис. грн
Озима пшениця	100	210	210	950	199,5
Кукурудза на зерно		23	23	18000	414,0
Ячмінь озимий		170	170	1050	178,5
Соняшник		7	7	28000	196,0

Джерело: розрахунки автора

Аналіз даних табл. 3.9 показує, що для здійснення сортооновлення у досліджуваному підприємстві пропонується провести розрахунки на 100 га посівної площі. Потреба в насінні озимої пшениці на таку площу складає 210 ц, кукурудзи на зерно – 23 ц, ячменю озимого – 170 ц, соняшнику – 7 ц.

Оскільки вартість посадкового матеріалу та норма висіву суттєво відрізняються за видами культур, то і витрати на насіння нових сортів також мають відмінні значення: озима пшениця – 199,5 тис. грн, кукурудза на зерно – 414 тис. грн, ячмінь озимий – 178,5 тис. грн, соняшник – 196,0 тис. грн.

Таблиця 3.3

Резерви зниження виробничої собівартості рослинництва за рахунок впровадження нових сортів та гібридів у товаристві на 2024 р.

Культури	Площа, яка засіяна насінням нових сортів, га	Урожайність ц/га		Резерв збільшення валового збору, ц	Виробнича собівартість, грн./ц		Резерв зниження виробничої собівартості:	
		традиційних сортів	нових сортів		2022 р.	2024 р. (план)	грн./ц	%
Озима пшениця	100	45,0	53,4	837	425,94	376,36	49,58	11,6
Кукурудза на зерно		74,1	84,5	1045	323,17	299,92	23,25	7,2
Ячмінь озимий		43,2	49,9	665	427,45	382,30	45,15	10,6
Соняшник		36,9	39,6	269	546,85	514,28	32,57	6,0

Джерело: розрахунки автора

Виходячи з даних, наведених у табл. 3.3, за рахунок впровадження нових районованих сортів та гібридів, урожайність сільськогосподарських культур збільшиться, що сприяє збільшенню валового збору, а також зниженню виробничої собівартості: озимої пшениці – на 11,6 %, кукурудзи на зерно – на 7,2 %, ячменю озимого – на 10,6 %, соняшнику – на 6,0 %.

Отже, використання сучасних сортів та гібридів сільськогосподарських культур у поєднанні з ресурсозберігаючою технологією забезпечує економію виробничих витрат та збільшення прибутковості операційної діяльності.

Інноваційні технології, спрямовані на ресурсозбереження, дозволяють значно скоротити кількість технологічних операцій, що призводить до зменшення кількості необхідної техніки та обладнання і, відповідно, зниження загальних витрат на механізацію. Однією з таких технологій є Strip-till.

Strip-till (стрип-тілл або смугова обробка) – це система раціонального використання природних ресурсів, при якій використовується мінімальна обробка ґрунту. Цей метод поєднує переваги звичайного обробітку ґрунту, такі як підсушування та прогрівання, з можливістю захисту ґрунтів від пересихання, оскільки піддається обробці лише обмежена ділянка, де проводиться посів насіння.

Технологія обробітку ґрунту «стрип-тілл» представляє собою альтернативу системі нульового обробітку «ноу-тілл» (No-till), при якій здійснюється обробка лише вузької смуги для посіву (15-25 см), утворюючи при цьому невеликий гребінь. Приблизно дві третини поля залишаються без обробки. Однією з ключових переваг впровадження технології «стрип-тілл» є відсутність перехідного періоду. Цей метод обробітку дозволяє зменшити витрати пального на вирощування в 2-3 рази порівняно з традиційною технологією з використанням оранки. Головним чином ця технологія використовується для вирощування просапних культур (кілька видів зернових, соняшник, буряки), а також сої. Важливо відзначити, що сівба може проводитися звичайними (не стерньовими) сівалками в розпушених

смугах [].

Технологію «стрип-тілл» можна застосовувати і при традиційному або мінімальному обробітку ґрунту. Наприклад, застосовуючи восени не глибоке (на 5-6 см) суцільне дискування ґрунту, а навесні смуговий обробіток на глибину 15-25 см одночасно з внесенням добрив і сівбою [].

Strip-till представляє собою спеціальну технологію обробки ґрунту для вирощування рядкових культур, в якій, на відміну від загальнозживаних методів, ґрунт обробляється лише смугами в рядках для посіву. Основне завдання механічної обробки ґрунту за технологією Strip-till полягає в створенні сприятливих умов для росту та розвитку рослин, зокрема досягнення щільності ґрунту в межах 1,1-1,3 г/см³. Цей показник може бути досягнутий за допомогою використання відповідних ґрунтообробних органів під час механічного обробітку ґрунту.

Технологія Strip-till призначена для створення оптимального середовища для прикореневого живлення та росту рослин, зокрема рослин зі стрижневим коренем. Це досягається спрямованим розпушенням ґрунту у місці розташування кореневої системи, а також видаленням залишків рослинності з поверхні над рядками, при цьому міжряддя залишаються покритими соломною. Деякі технологічні операції можуть бути об'єднані в один прохід агрегату, наприклад, нарізання стрічок часто поєднується з осіннім внесенням добрив, а весною проводиться сівба разом із внесенням добрив.

Оброблений ґрунт швидше прогривається і висихає, що дозволяє почати сівбу на більш ранніх етапах. Для полів, які тимчасово непридатні для використання техніки через надмірну вологість і повільне прогрівання ґрунту, ця особливість стає ключовим аспектом впровадження технології, особливо в північних зонах, де не вирощується кукурудза і соняшник на зерно.

Також важливим аспектом цієї технології є можливість вносити добрива нижче рівня загортання насіння. Це дозволяє рослині отримувати необхідні поживні речовини в період її інтенсивного росту і формування

врожаю. Такий підхід сприяє розвитку потужної кореневої системи рослин.

Створюючи оптимальні умови для росту і розвитку певних культур, використання технології Strip-till дозволяє ефективно забезпечити кореневу систему рослин оптимальним середовищем. Ця технологія дозволяє проводити прикореневе живлення рослин, використовуючи як мінеральні, так і органічні добрива, застосовуючи відповідну техніку.

Технологія Strip-till може виконуватися в двох варіантах: поступово, коли смуговий обробіток рядків і сам процес посіву проводиться в різний час, і комбіновано, коли розпушування рядків і сівба здійснюється за один прохід. Вибір кращого з варіантів залежить від структури і складу ґрунту, типу місцевості та інших супутніх умов [1].

Таким чином, узагальнимо переваги застосування технології Strip-till:

- ефективне утримання вологи за рахунок пожнивних решток, які функціонують як захист, запобігаючи випаровуванню вологи на значній частині поля;
- локальне внесення мінеральних добрив, де вони найбільш ефективні, особливо для фосфору, враховуючи його малорухливість у ґрунті;
- зменшення використання пального за рахунок зменшення кількості технологічних операцій;
- покращення структури ґрунту за рахунок решток рослин, які слугують джерелом живлення для корисних мікроорганізмів, грибів та комах, збільшення гумусу;
- зменшення ущільнення ґрунту у зв'язку зі скороченням кількості технологічних операцій;
- ефективний контроль ерозії за рахунок залишення міжрядь необробленими та застосуванням стерні для утримання ґрунту від впливу вітрової та водної ерозії;
- оптимальні терміни сівби завдяки швидкому прогріванню ґрунту в оброблених смугах;
- простота процесу, потрібно менше технологічних операцій у

порівнянні з класичною технологією, а деякі з них комбіновано виконуються за один прохід;

- збереження врожайності при більш економному використанні ресурсів, що робить технологію strip-till вигідною з традиційним обробітком.

Для підприємства окрім технологічних та екологічних ефектів найвагомим є економічна ефективність такої технології:

- зменшення витрат на виробництво за рахунок скороченого кількості агротехнічних заходів та обсягу робіт, оскільки обробляється лише 30% поля;

- зменшення витрат на паливо вдвічі з наявною технологією.

- економія на мінеральних добривах за рахунок перетворення мульчі в органічні добрива;

- зменшення трудомісткості виробництва, що веде до зменшення витрат на оплату праці;

- зменшення витрат на сільгосптехніку за рахунок використання комплексної широкозахватної техніки та зменшення її кількості.

Нами запропоновано використовувати технологію Stripp-till для виробництва кукурудзи на зерно у товаристві. Для реалізації нової технології буде використано агрегат смугового обробітку KRIOS ST 6 виробництва ТОВ «Велес Агро ЛТД» (м. Одеса).

Проведемо порівняльну характеристику виробничих витрат за традиційної та ресурсозберігаючої технологій вирощування кукурудзи на зерно (табл. 3.4).

У структурі собівартості (табл. 3.4) при переході на інноваційні технології значно скорочуються витрати на паливо-мастильні матеріали. Так, при запровадженні Strip-till технології витрати зменшуються у 2 рази порівняно з існуючою технологією. Таке суттєве зменшення витрат стало можливим через скорочення кількості агротехнологічних операцій та виключення найбільш енергоємної операції – оранки.

Інноваційна технологія дозволяє знизити витрати на мінеральні і інші види добрив на 16 % при вирощуванні кукурудзи на зерно. Зменшення витрат на добрива при смуговій технології порівняно з іншими

ресурсозберігаючими технологіями є можливим за рахунок того, що вони вносяться безпосередньо у рядок локально, а не в розкид, а також на різну глибину, що збільшує коефіцієнт корисної дії за меншої норми внесення, тим самим скорочується їх норма внесення.

Таблиця 3.4

Порівняльна оцінка структури виробничих витрат на виробництво кукурудзи на зерно при різних системах землеробства у товаристві

Статті витрат	Структура собівартості, %		Виробничі витрати на 1 га, грн.		Відношення виробничих витрат, %
	2022 р. (існуюча технологія)	2024 р. (Stripp-till)	2022 р. (існуюча технологія)	2024 р. (Stripp-till)	
Насіння та посадковий матеріал	11,4	13,5	2720,79	2584,75	95,0
Мінеральні добрива	16,0	16,8	3833,16	3219,69	84,0
Пальне і мастильні матеріали	7,6	4,8	1818,94	920,33	50,6
Решта матеріальних витрат	9,0	10,4	2162,24	1989,27	92,0
Прямі витрати на оплату праці	2,5	2,0	604,60	384,74	63,6
Відрахування на соціальні заходи	0,6	0,4	133,01	84,64	63,6
Амортизація необоротних активів	4,3	3,3	1027,78	642,40	62,5
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	1,8	2,3	437,09	437,09	100,0
Решта інших прямих та загальновиробничих витрат	46,8	41,2	11200,51	7907,51	70,6
Всього	100,0	100,0	23938,11	19200,99	80,2

Джерело: розрахунки автора

Найбільш суттєвим є зменшення таких статей виробничих витрат, як пальне і мастильні матеріали – на 49,4 %, решта матеріальних витрат – на 8 %, прямі витрати на оплату праці – на 36,4 %, амортизація необоротних активів – на 37,5 %, решта інших прямих та загальновиробничих витрат – на 29,4 %.

Відповідно відбулися зміни і в структурі виробничих витрат, а саме зменшилася питома вага витрат на пальне і мастильні матеріали на 2,8 в.п. до

4,8 %, прямих витрат на оплату праці – на 0,5 в.п. до 2,0 %, решти інших прямих та загальновиробничих витрат – на 5,6 в.п. до 41,2 %, амортизація необоротних активів – на 0,9 в.п., тоді як питома вага витрат на насіння та посадковий матеріал збільшилася на 2,1 в.п. і становить 3,5 %, решта матеріальних витрат – на 1,3 в.п. до 10,4 %.

В цілому, впровадження ресурсозберігаючої технології дозволить зменшити виробничі витрати на 1 га посіву кукурудзи на зерно на 19,8 % і дорівнюють 19200,99 грн, на 1 зерна – на 77,00 грн. або 23,8 % і знаходиться на рівні 246,17 грн./ц.

Визначимо економічну ефективність впровадження Strip-till технології порівняно з інтенсивною при виробництві кукурудзи на зерно (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Економічна ефективність впровадження Strip-till технології при виробництві кукурудзи на зерно у товаристві на 2024 р.

Показники	2022 р. (існуюча технологія)	2024 р. (Strip-till)
Площа посіву, га	2545	2545
Урожайність, ц/га	74,1	78,0
Валовий збір, ц	188516	198507
Резерв збільшення обсягів виробництва, ц	x	9991
Виробничі витрати, тис. грн.	60922,5	48866,5
Річна економія виробничих витрат, тис. грн	x	12056,0
Виробнича собівартість зерна, грн./ц	323,17	246,17
Резерв зниження виробничої собівартості зерна		
грн/ц	x	77,00
%	x	23,8
Повна собівартість реалізації зерна, грн/ц	378,33	301,33
Ціна реалізації зерна, грн/ц	577,27	577,27
Прибуток від реалізації, тис. грн	37504,0	54776,2
у т. ч. на 1 га	14736,34	21523,05
Рівень рентабельності виробництва, %	52,6	91,6

Джерело: розрахунки автора

Як свідчать дані табл. 3.5, за рахунок впровадження Strip-till технології при виробництві кукурудзи на зерно, урожайність культури збільшиться на 5,3 %, а резерв збільшення виробництва продукції на площі 2545 га

становить 9991 ц. Річна економія виробничих витрат при використанні інноваційної технології за рахунок скорочення кількості агротехнічних операцій дорівнює 12056 тис. грн, відповідно виробнича собівартість знизиться на 77 грн/ц або 23,8 %, повна собівартість реалізації – на 20,4 % до 301,33 грн/ц.

За рахунок збільшення обсягів виробництва та скорочення виробничих витрат, прибуток від реалізації кукурудзи збільшиться на 46,1 % і становить 54776,2 тис. грн, у тому числі на 1 га – 21523,05 грн. Відповідно рівень рентабельності виробництва збільшиться з 52,6 % до 91,6 %.

Таким чином, впровадження Strip-till технології у товаристві Карлівського району забезпечує підтримання та постійне відтворення родючості ґрунтів, економію матеріальних і трудових ресурсів, та відповідно підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

3.2. Організаційно-економічні напрями покращення операційної діяльності підприємства

Проблема підвищення ефективності операційної діяльності виникає у максимізації обсягу виробництва (доходу, прибутку) на кожен одиницю ресурсів (витрат). Напрямки внутрішніх реалізацій і зовнішніх чинників для підвищення ефективності неоднакові за впливом, ступенем використання та контролю. Суб'єкт господарювання повинен постійно контролювати внутрішні чинники через розробку та впровадження власної програми підвищення ефективності та впливу зовнішніх впливів.

Ефективне використання цієї системи чинників може забезпечити зростання ефективності виробництва (діяльності) підприємств. Обов'язковість урахування зовнішніх чинників менш жорстка, ніж врахування внутрішніх чинників. Таким чином, нами представлені сучасні підходи до підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 3.1).

Напрями покращення операційної діяльності сільськогосподарського підприємства можуть включати різноманітні організаційно-економічні заходи, спрямовані на оптимізацію процесів та підвищення ефективності (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Напрями покращення операційної діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: узагальнено автором

У підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва велике значення має його аналіз на основі оптимальних рішень. Використання економіко-математичних методів дає можливість знаходити раціональну структуру виробництва сільськогосподарського підприємства, розраховувати оптимальну структуру його посівної площі чи площі окремої групи культур.

Розрахуємо оптимальну структуру посівних площ, в результаті обчислень необхідно отримати максимальний прибуток від реалізації продукції рослинництва. В товаристві на вирощування основних сільськогосподарських культур відводиться не більше 4772 га.

За агротехнічними нормами в господарствах полтавського регіону зерновій групі відводиться не більше 75 % у структурі загальної площі, у тому числі озимій пшениці 17 %, ячменю 10 %, кукурудзі на зерно 40 % та зернобобовим не більше 7 %. Щодо вирощування технічних культур, то цим сільськогосподарським культурам відводиться не більше 25 % загальної земельної площі. Ці агротехнічні вимоги потрібно врахувати при оптимізації посівної площі досліджуваного господарства.

Виробничі витрати на вирощування цих сільськогосподарських культур не повинні перевищувати 119713,2 тис. грн. Виробництво валової продукції означених сільськогосподарських культур в натуральному виразі має бути максимальним, а прибуток не менше 35411,3 тис. грн.

Використаємо електронні таблиці Microsoft Excel для розрахунку оптимальних площ посіву культур. В результаті необхідно отримати максимальний валовий прибуток від реалізації продукції. Позначимо X_1 – площу озимої пшениці; X_2 – площу жита, X_3 – площу кукурудзи на зерно; X_4 – площу ячменю озимого, X_5 – площу соняшнику; X_6 – площу цукрових буряків.

Запишемо умову задачі у вигляді системи нерівностей (додаток Б).

Розв'яжемо задачу за допомогою електронних таблиць Microsoft Excel, використовуючи команду Сервіс → Поиск решения (додаток В).

В результаті обробки даних отримано оптимальні площі під посів сільськогосподарських культур: площі під посів озимої пшениці 800 га, кукурудзи на зерно 2200 га, жита 90 га, ячменю озимого 250 га, соняшнику 672 га, цукрових буряків 760 га (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Резерви оптимізації посівних площ товарних сільськогосподарських культур у товаристві на 2024 р.

Сільськогосподарські культури	Посівна площа, га		Структура посівної площі, %		Фактична урожайність, ц/га	Резерв збільшення виробництва продукції:	
	2022 р.	2024 р. (план)	2022 р.	2024 р. (план)		у натуральному виразі, ц	валового прибутку від реалізації, тис. грн
Пшениця озима	919	800	19,3	16,8	55,1	-6561	-2202,3
Жито	65	90	1,4	1,9	36,4	925	131,7
Кукурудза на зерно	2549	2200	53,4	46,1	60,7	-21173	-6984,9
Ячмінь озимий	168	250	3,5	5,2	55,6	4562	973,9
Соняшник	1071	672	22,4	14,1	29,0	-11596	-11888,1
Цукрові буряки	0	760	0,0	15,9	440,0	334400	24371,1
Всього	4772	4772	100	100	x	x	4401,4

Джерело: розрахунки автора

Щодо площ в розрізі кожної сільськогосподарської культури, то спостерігається зменшення площі під вирощування озимої пшениці на 119 га, кукурудзи на зерно – на 349 га, соняшнику – на 399 га. Внаслідок оптимізації площі під вирощування жита та ячменю озимого рекомендовано збільшити на 25 га та 82 га відповідно. Також товариству варто повернутися до вирощування цукрового буряку, так як прибутки від реалізації цієї культури є високими. Запропонована структура посівних площ може бути для господарства оптимальною, адже витримано агротехнічні норми щодо земельних ресурсів.

Наведені площі посіву товарних культур за існуючих обмежень забезпечать одержання додаткового валового прибутку від реалізації продукції рослинництва у розмірі 44011,4 тис. грн. або 5,1 % валового прибутку 2023 р.

Оскільки витрати на мінеральні добрива є вагомою складовою виробничих витрат підприємства, доцільно здійснювати пошук шляхів економії даного виду операційних витрат.

Диференційне внесення добрив реалізується визначенням індивідуальних потреб кожної конкретної ділянки поля за допомогою GPS-приймачів. Агротехнолог, аналізуючи дані карт агро-, фіз- та хімообстеження і врожайності, визначає точну потребу в добривах для кожного конкретного місця. На певних ділянках поля норма внесення добрив або обприскування рослин може бути менш середньою, тоді як на інших – вищою. Це дозволяє ефективно оптимізувати розподіл добрив і засобів захисту рослин на всьому полі.

Система диференційного внесення добрив передбачає планування внесення цих компонентів лише на тих ділянках поля та в більшій кількості, де рослини фактично їх потребують. Щоб забезпечити рівномірний та якісний врожай, поле поділяється на зони з подібними параметрами. Далі на основі цих зон формуються карти завдань для регульованого внесення добрив, засобів захисту та висіву рослин.

У системі диференційного внесення середні норми внесення добрив значно змінилося на одиницю площі, перерозподіляючи їх на кількість тих ділянок, які мають відповідні потреби. Це сприяє оптимізації внесення добрив, але вимагає використання спеціалізованої техніки та відповідних навичок.

Проект atFarm, розроблений Yara Digital, є програмним рішенням, спрямованим на зменшення диференційного внесення. Цей інструмент, що виходить з багаторічного досвіду Yara в галузі добрив, призначений для оптимізації азотного живлення та можливості його коригування з використанням супутникових знімків. Карта диференційного внесення добрив формується не для вирівнювання всього потенціалу поля, а для досягнення максимального результату на його окремих, потужних ділянках. Іншими словами, це забезпечує збільшення добрив на вигідних ділянках, а не на менш продуктивних.

Порівнюючи знімки, отримані за допомогою стандартного NDVI-аналізу та аналізу, проведеного програмним забезпеченням atFarm, можна виявити значні відмінності. У першому випадку зображення поля виглядає в основному однорідним, з невеликими неоднорідностями. У другому випадку поле розділено на багато зон з відмінними характеристиками. Важливо відзначити, що при застосуванні першої стратегії (вирівнювання потенціалу поля) отримується одна карта, тоді як за іншою стратегією (з використанням більшого обсягу азоту на ділянках з високою біомасою) отримується інша карта, яка, проте, і не є дзеркальною. Це підтверджує, що програма atFarm враховує численні особливості та може точно застосувати реальний потенціал поля.

Тобто, atFarm використовує власні алгоритми Yara, відомі як N-Sensor, які функціонують відтепер понад 20 років. Ці алгоритми застосовуються в однойменному обладнанні для реалізації диференційованого внесення добрив. Алгоритми N-Sensor відрізняються тим, що забезпечують аналіз з точністю на 30-50 % вище зі звичайним NDVI. Іншими словами, ділянка поля, яка виглядає однорідною для NDVI, стає сегментованою після аналізу за N-Sensor. Ця висока точність дозволяє ефективно оптимізувати внесення необхідних добрив, надаючи можливість надавати вихідну норму без недостатньої або вище необхідного рівня, що в свою чергу сприяє вирівнюванню урожайності культур на полі.

Проведемо оцінку економічної ефективності застосування диференційного внесення азотних добрив з використанням atFarm (табл. 3.7).

Проведені розрахунки показують, що за рахунок використання карт диференційованого внесення добрив досліджуване підприємство зможе отримати економію азотних добрив, підвищення урожайності культур за рахунок підвищення ефективності добрив, а також збереження родючості ґрунту. Це пов'язано з тим, що згідно карти 25 % площі потребують внесення аміачної селітри в розмірі 210 кг/га, 40,9 % площі – 262 кг/га, 34,1 % площі – 330 кг/га, відповідно середня норма внесення становитиме 272 кг замість

стандартизованої 330 кг/га. Додатковий прибуток на 1 га посівної площі від застосування диференційного внесення аміачної селітри становить 2768,69 грн, тоді як витрати на використання карт становить 4 дол./га.

Таблиця 3.7

Обґрунтування застосування диференційного внесення азотних добрив під озиму пшеницю із застосуванням карт створених програмою atFarm на 2024 р.

Показники	2022 р.
Посівна площа, га	100
Норма внесення аміачної селітри, кг/га	300
Норма внесення аміачної селітри із застосуванням карт диференційованого внесення добрив, кг/га	
25 % площі	210
40,9 % площі	262
34,1 % площі	330
Середня норма внесення на 1 га площі із застосуванням карт диференційованого внесення добрив, кг/га	272,2
Економія азотних добрив, ц	27,8
Ціна аміачної селітри, грн/ц	2294,46
Економія азотних добрив, грн	63786,00
Збільшення валового збору зерна, ц	300
Додаткова виручка від збільшення урожайності, грн	228483,00
Вартість карт диференційованого внесення добрив atFarm (4 дол/га), грн	15400
Економічний ефект від використання карт диференційованого внесення добрив atFarm, грн	292269
Додатковий прибуток на 1 га посівної площі, грн.	2768,69

Джерело: розрахунки автора

Отже, застосування карт диференційованого внесення мінеральних добрив дозволяє підвищити урожайність за рахунок правильної кількості добрив по всьому полю, а також економію добрив та контроль розвитку поля в режимі реального часу не покладаючись на припущення.

З такими інструментами будь-яке підприємство може досягти чудових результатів. І для цього не потрібні масштабні інвестиції. Коли ж підприємець переконається в ефективності такого підходу до азотного живлення, існує два шляхи – придбати N-Sensor або розширити застосування atFarm до меж усього земельного банку, що має підприємство.

Застосування маркетингу у сільському господарстві підвищує економічну ефективність комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств, оскільки продукція виготовляється у відповідності до результатів ринкових досліджень попиту.

На підприємстві не створена база даних існуючих і потенційних споживачів узагалі в Полтавському регіоні і по сегментах споживання. Для одержання зворотного зв'язку зі споживачами на підприємстві доцільно впровадити CRM-систему керування взаємовідносинами із клієнтами – це програмне забезпечення, що дозволяє враховувати і аналізувати контакти зі споживачами і включає базу даних, яка містить оперативну інформацію про роботу з постійними і потенційними клієнтами.

До основних завдань, які вирішують CRM-системи належать:

1. Збереження клієнтської бази шляхом ведення єдиної клієнтської бази, в якій реєструються всі взаємини з клієнтами, включаючи умови їх приєднання, продукція, яку вони купляють, система забезпечує наступне:

- уникнення втрати клієнтів у випадку переходу менеджера до конкурентного підприємства;

- ефективна взаємодія між іншими відділами підприємства. Завдяки спільному використанню загальної клієнтської бази всіма відділами, які працюють із клієнтами, менеджери різних можуть формувати та пропонувати клієнтам пакети послуг чи товарів різних відділів, що сприяє зростанню прибутку, включаючи при залученні нових клієнтів.

- здійснення повторних продажів серед уже існуючої клієнтської бази (сформованих представниками різних відділів). Якщо залучення нового клієнта в середньому коштує в 5-10 разів дорожче, ніж продаж існуючим клієнтам, важливо пропонувати їм нові послуги або товари та використовувати систему для вибору з бази використаних споживачів цих послуг.

2. Покращення ефективності продажів може бути досягнуто за допомогою систематизації процесу продажів та вдосконалення тактики

роботи з клієнтами, що може призвести до значного зростання обсягів продажів через наступні можливості:

- сегментація клієнтської бази та подальше планування контактів дозволяє ефективно управляти часом і зосереджувати зусилля на найбільш перспективних клієнтах.

- чіткість, планування і контроль дій менеджера є ключовими для збереження контактів після первинних взаємодій із обраними клієнтами.

- пропозиція клієнтові більш вигідних для підприємства послуг (up-sale) може бути ефективною стратегією, особливо за умови, що система надає менеджеру правильні та переконливі аргументи;

- системи, що спрощують та економлять час, витрачений на процес угод, можуть включати автоматизацію підготовки документів, узгодження з керівництвом і розрахунок прибутковості.

3. Підвищення ефективності маркетингу на основі зібраних даних про клієнтів, що враховані в системі, дозволяє:

- створювати «портрет» цільового клієнта шляхом сегментації клієнтської бази, що дозволяє формувати «портрети» найбільш вигідних клієнтів підприємства чи групи клієнтів.

- формувати індивідуальні пакети товарів і послуг для кожної цільової групи, що забезпечує адаптивність підприємства до унікальних потреб різних клієнтських сегментів.

- аналіз сезонності продажів дозволяє розробити спеціальні пропозиції та адаптувати асортимент відповідно до змін у попиті.

- аналізувати ефективність рекламних і маркетингових дій через відстеження кількості нових клієнтів та зміни обсягу продажів.

- вивчати конкурентів для кожної послуги, регіону тощо. Знання сильних і слабких сторінок конкурентів дає перевагу в конкурентному середовищі, а в CRM-системі ці знання можуть бути систематично накопичені та проаналізовані.

4. Високий рівень обслуговування клієнта:

– формувати та надавати клієнту інформацію, яка є для нього найбільш цікавою та корисною щодо товарів чи послуг.

– особливо вітати клієнта з наступними подіями, такими як свята, дні народження тощо.

– запрошувати клієнтів на різноманітні заходи, такі як виставки, презентації, форуми, вечірки, семінари.

5. Звітність і аналіз діяльності в системі забезпечує автоматичне зберігання та накопичення інформації про роботу менеджерів протягом конкретного періоду, що створює підґрунтя для подальшого аналізу та створення звітів для керівництва.

Тобто можна одержати статистику з різних джерел інформації, що фіксується в системі обліку відносин із клієнтами (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Економічна ефективність впровадження веб-додатку NetHunt для керування взаємовідносинами із клієнтами у товаристві

Показники	2024 р.
Витрати на підписку (12 євро/міс за користувача), тис. грн	12,1
Витрати на обслуговування системи, тис. грн	10,0
Заробітна плата працівників відділу збуту, тис. грн	360,0
Додаткова виручка (3 %), тис. грн.	2823,1
Додатковий прибуток, тис. грн.	2441,0
Приріст рівня рентабельності реалізації, %	1,5

Джерело: розрахунки автора

Платформа NetHunt CRM відрізняється своїм простим і легким у використанні інтерфейсом, забезпечує надійний захист ваших даних, впровадження CRM-системи дозволяє підвищити ефективність керування взаємовідносинами клієнтами, додаткові витрати на впровадження у рік становлять 22,1 тис. грн, однак за рахунок збільшення чистого доходу від реалізації продукції рослинництва на 3 %, рівень рентабельності реалізації у товаристві збільшиться на 1,5 %.

Висновки до 3 розділу

Напрямами покращення операційної діяльності є оптимізація бізнес-процесів, управління ресурсами, впровадження інноваційних технологій, ефективне використання енергетичних ресурсів, стратегії ринкової орієнтації, сталість та екологічна відповідальність, фінансовий менеджмент.

Нами обґрунтовані наступні шляхами зниження витрат галузі рослинництва:

1. Оптимізація посівної площі товарних культур дозволяє оптимізувати виробничі витрати та отримати максимальний фінансовий результат за існуючих ресурсно-матеріальних обмежень.

2. Впровадження Strip-till технології у товаристві забезпечує підтримання та відтворення родючості ґрунтів, економію матеріальних і трудових ресурсів, та відповідно підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

3. Використання сучасних сортів та гібридів сільськогосподарських культур забезпечує збільшення валового збору та, відповідно, сприяє зниженню виробничої собівартості продукції рослинництва.

4. Застосування карт диференційованого внесення мінеральних добрив дозволяє підвищити урожайність за рахунок правильної кількості добрив по всьому полю, а також економію добрив та контроль розвитку поля в режимі реального часу не покладаючись на припущення.

5. Впровадження веб-додатку NetHunt дозволяє підвищити ефективність керування взаємовідносин клієнтами, додаткові витрати окупляться, а рівень рентабельності реалізації збільшиться на 2,81,5 %.

ВИСНОВКИ

Провівши діагностику операційної діяльності досліджуваного підприємства можна зробити наступні висновки.

1. За досліджуваний період посівна площа збільшилася на 765 га або 19,1 % і становить 4772 га. У структурі посівної площі культур відбулися зміни на користь збільшення питомої ваги зернових культур, зокрема кукурудзи на зерно, частка яких збільшилася на 27,2 % і становить 77,6 %, відповідно питома вага технічних культур зменшилася до 22,4 %. У 2022 р. серед технічних культур підприємство вирощувало лише соняшник. Виробництво цукрового буряку було припинено у зв'язку з війною.

2. Урожайність сільськогосподарських культур за мала тенденцію до зростання, окрім кукурудзи на зерно та жита. Основним фактором зростання валового збору зернових культур є екстенсивний – збільшення посівної площі.

3. У товаристві за досліджуваний період валова продукція рослинництва (у постійних цінах) збільшилася на 12,6 %, що свідчить про загальне збільшення обсягів виробництва продукції. Таке зростання відбулося лише за рахунок зростання суми валової продукції зернових культур у 2,3 рази, тоді як валова продукція технічних культур зменшилася вдвічі через відсутність виробництва цукрових буряків у 2022 р.

4. У структурі валової продукції у поточних цінах у середньому за 2018 – 2022 рр. перше місце займає кукурудза на зерно (37,7 %), друге – соняшник (26,9 %), третє – цукрові буряки (18,1 %), четверте – пшениця озима (13,5 %), п'яте – ячмінь озимий (2,6 %). Отже, товариство має зерново-технічний виробничий напрям. Коефіцієнт спеціалізації становить 0,294, що свідчить про середній рівень спеціалізації.

5. Проведений АВС-аналіз показує, що у структурі витрат на виробництво продукції рослинництва 79,5 % становлять загальновиробничі витрати, орендна плата за земельні частки (паї), мінеральні добрива,

амортизація, насіння та посадковий матеріал, інші прямі матеріальні витрати. Ці витрати вимагають особливої уваги та стратегій управління, оскільки вони мають найбільший вплив на фінансові показники підприємства. Виробнича собівартість продукції рослинництва мала стійку тенденцію до збільшення, однак слід відмітити, що зростання собівартості не відбувалося пропорційно.

6. Валовий прибуток підприємства за 2018 – 2022 рр. зменшився на 6,1 % і становив 36795 тис. грн. або 23,0 % чистого доходу від реалізації продукції. У зв'язку з випереджаючим зростанням рівня доходів порівняно з операційними витратами у 2022 р. товариство отримало прибуток від операційної діяльності в розмірі 17438 тис. грн, що на 35,0 % менше рівня 2018 р. і у 4,6 рази менше порівняно з 2021 р. Різке зменшення прибутку у 2022 р. порівняно з 2021 р. свідчить про втрати отримані у зв'язку з початком війни. Негативно на прибуток від операційної діяльності вплинуло зменшення чистого доходу від реалізації, збільшення адміністративних витрат та збільшення операційних витрат.

7. Відсутня чітко визначена тенденція до зміни натуральних та вартісних показників ефективності виробництва продукції рослинництва. Валовий прибуток галузі рослинництва зменшився вищими темпами – на 46,2 % і становить 39861,5 тис. грн., у тому числі на 1 га ріллі – 8353,2 грн., що на 54,8 % менше порівняно з базисним показником. У зв'язку зі зростанням витрат вищими темпами порівняно з доходами рівень рентабельності галузі рослинництва зменшився на 60,8 % і знаходиться на рівні 67,9 % у звітному році. Зменшення суми прибутку обумовлено скороченням обсягів реалізації продукції на 59,1 % та підвищенням рівня собівартості реалізованої продукції на 51,1 %.

8. Протягом досліджуваного періоду рівень рентабельності продукції галузі рослинництва у товаристві зменшився на 104,1 %, однак продовжує лишатися на досить високому рівні – 68,0 %. У товаристві найвищий рівень ефективності виробництва таких сільськогосподарських культур як пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь та соняшник. За рахунок зміни структури

товарної продукції на користь збільшення питомої ваги кукурудзи на зерно, в цілому рівень рентабельності рослинництва збільшився на 29,5 %.

9. Протягом досліджуваного періоду у товаристві спостерігається негативна тенденція до зниження показників, що характеризують прибутковість операційної та у цілому господарської діяльності підприємства, що обумовлено об'єктивними чинниками. Зокрема, у 2018 р. на 1 грн. витрат операційної діяльності було одержано 19,1 коп. валового прибутку, а у звітному році даний показник зменшився до 11,7 коп.

На основі проведеного аналізу нами запропоновані організаційно-інноваційні напрями покращення операційної діяльності товариства:

1. За рахунок впровадження нових районованих сортів та гібридів, урожайність сільськогосподарських культур збільшиться, що сприяє збільшенню валового збору, а також зниженню виробничої собівартості: озимої пшениці – на 11,6 %, кукурудзи на зерно – на 7,2 %, ячменю озимого – на 10,6 %, соняшнику – на 6,0 %.

2. Впровадити технологію смугового обробітку Strip-till, при якій використовується мінімальна обробка ґрунту. Цей метод поєднує переваги звичайного обробітку ґрунту, такі як підсушування та прогрівання, з можливістю захисту ґрунтів від пересихання, оскільки піддається обробці лише обмежена ділянка, де проводиться посів насіння. За рахунок впровадження Strip-till технології при виробництві кукурудзи на зерно, урожайність культури збільшиться на 5,3 %. Річна економія виробничих витрат при використанні інноваційної технології за рахунок скорочення кількості агротехнічних операцій дорівнює 12056 тис. грн, відповідно виробнича собівартість знизиться на 77 грн/ц або 23,8 %, повна собівартість реалізації – на 20,4 % до 301,33 грн/ц. Відповідно прибуток від реалізації кукурудзи збільшиться на 46,1 % і становить 21523,05 грн/га, а рівень рентабельності виробництва збільшиться з 52,6 % до 91,6 %.

3. В результаті обробки даних отримано оптимальні площі під посів сільськогосподарських культур: площі під посів озимої пшениці 800 га,

кукурудзи на зерно 2200 га, жита 90 га, ячменю озимого 250 га, соняшнику 672 га, цукрових буряків 760 га. Наведені площі посіву товарних культур за існуючих обмежень забезпечать одержання додаткового валового прибутку від реалізації продукції рослинництва у розмірі 44011,4 тис. грн. або 5,1 % валового прибутку 2023 р.

4. За рахунок використання карт диференційованого внесення добрив досліджуване підприємство зможе отримати економію азотних добрив, підвищення урожайності культур за рахунок підвищення ефективності добрив, а також збереження родючості ґрунту. Додатковий прибуток на 1 га посівної площі від застосування диференційного внесення аміачної селітри становить 2768,69 грн.

5. впровадження CRM-системи дозволяє підвищити ефективність керування взаємовідносин клієнтами. Платформа NetHunt відрізняється своїм простим і легким у використанні інтерфейсом, забезпечує надійний захист ваших даних. Додаткові витрати на впровадження у рік становлять 22,1 тис. грн, однак за рахунок збільшення чистого доходу від реалізації продукції рослинництва на 3 %, рівень рентабельності реалізації у товаристві збільшиться на 1,5 %.

Таким чином, реалізація запропонованих підходів дозволяє удосконалити існуючі бізнес-процеси та підвищити ефективність операційної діяльності сільськогосподарського підприємства.